

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

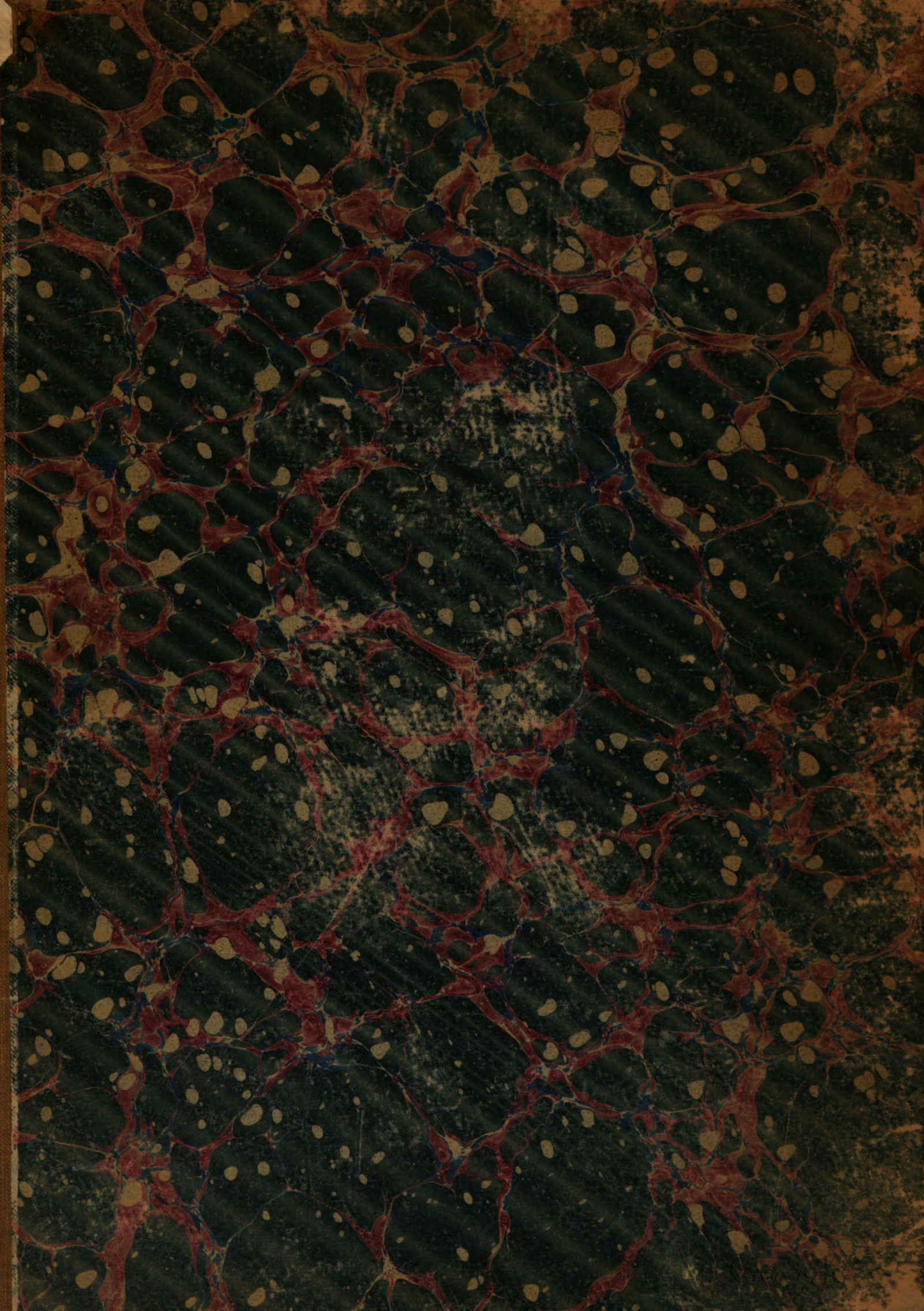
We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Arc
730
208

arc 730.208

Harvard College Library

FROM

the author

ΕΦΗΜΕΡΙΣ

Δικ. 730.208

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΗ

ΥΠΟ

ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΙΑΣ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΡΙΤΗ

1894

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΕΛΑΡΓΙΚΟΥ ΕΠΙ ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ

ΥΠΟ

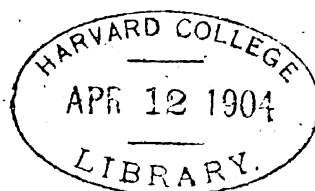
JOHN WILLIAMS WHITE

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΑΔΕΛΦΩΝ ΠΕΡΡΗ

1894

Author

ΤΟ ΠΕΛΑΡΓΙΚΟΝ ΕΠΙ ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ

Οἱ περὶ τὴν ἀρχαιολογίαν ἐντρίβεις γενικῶς παραδέχονται ὅτι, κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Περι- κλέους, ἡ Ἀκρόπολις τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἦτο φρούριον, ἀλλ' ἀπλῶς ἱερὸς χώρος καὶ θησαυροφυλάκιον, καὶ ὅτι ἔπαυσεν οὕσα ὠχυρωμένη ἀφ' οὗτο ὁ Θεμιστο- κλῆς ἔκτισε τὸ μέγα περὶ τὸ ἄστρ τεῖχος (479-78 π. Χ.) ἢ τοῦλάχιστον ἀφ' οὗτο ὁ Περικλῆς διεδέξατο τὸν Κίμωνα ἐν τῇ διαχειρίσει τῶν κοινῶν¹.

Ἐπ' ἐσχάτων ὁμοῦς τὸ ὁρθὸν τῆς γνώμης ταύ- της ἡμφισθητήθη. Διάσημος ἀρχαιολόγος, οὗτινος ἡ γνώμη μέγιστον ἔχει κύρος ἐν παντὶ ζητήματι ἀναφερομένη εἰς τὴν τοπογραφίαν καὶ εἰς τὰ μνη- μεῖα τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν², ἀπεφάνθη ὅτι ἡ Ἀ- κρόπολις ἀείποτε παρέμενεν ὡς φρούριον (Burg), καὶ ὅτι δὲν εἶχε παύσει οὕσα ὠχυρωμένη (nicht ent- festigt war) ἐπὶ Περικλέους, ἀλλὰ παρέμενεν ὡς ἀμυντικὸν ἔργον κατὰ παντὸς ἐχθροῦ. Τὰ Προπύ- λαια ἀφ' ἐτέρου, προστίθουσιν, οὐδέποτε ἦσαν ὀχύρωμα· τοιοῦτον προορισμὸν δὲν εἶχεν οὔτε ἡ μεγαλοπρεπὴς οἰκοδομὴ τοῦ Μνησικλέους οὔτε τὰ ἀρχαιότερα Προπύλαια, τὰ προγενέστερα τῶν Μη- δικῶν, ἅτινα ὁ Κίμων ἐπεσκεύασε. Ἡ κυρία ἰσχὺς τῆς Ἀκροπόλεως ὡς φρουρίου ἐνέκειτο ἐν τῷ τεί- χει δι' οὗ ἐστεφανοῦτο ἡ κορυφὴ αὐτῆς καὶ ἐν τῷ Πελαργικῷ, τῷ ὑποκειμένῳ αὐτῆς ἐπὶ τῆς δυτι- κῆς καὶ μεσημβρινῆς κλιτύος. Τὸ Πελαργικὸν δὲ τοῦτο ἦτο σειρὰ τειχῶν ὠκοδομημένων ἐπὶ διαδο- χικῶν ἐπιπέδων (Terrassen), ὧν τὸ ἐξώτερον, ἀρ- χόμενον ἀπὸ τοῦ ἀντροῦ τοῦ Πανὸς κατὰ τὴν βο-

ρειοδυτικὴν γωνίαν τοῦ βράχου τῆς Ἀκροπόλεως, διήλανε μεταξὺ αὐτῆς καὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου, διέσχισε τὸν χώρον, ὃν σήμερον κατέχει τὸ Ὁδεῖον Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ, καὶ ἀρχικῶς κατέληγε εἰς τι σημεῖον, κείμενον ἀκριβῶς πρὸς δυσμὰς τοῦ Διο- νυσιακοῦ θεάτρου. Κατὰ δὲ τὴν Ε' ἑκατονταετη- ρίδα, τὸ ἐξωτερικὸν τοῦτο τεῖχος διήκε παρὰ τὸ χεῖλος τοῦ ἐπιπέδου, τοῦ κειμένου πρὸς δυσμὰς τοῦ περιβόλου τοῦ Ἀσκληπείου· διεσπᾶτο δὲ ἀνέκαθεν τὸ τεῖχος τοῦτο ὑπὸ μιᾶς καὶ μόνης πύλης, περὶ τὸν Ἀρειὸν Πάγον. Ὡσαύτως καὶ τὰ λοιπὰ ἐσωτερικὰ τεῖχη τοῦ Πελαργικοῦ ἔφερον ἀνὰ μίαν πύλην, πρὸ δὲ τῆς ἐποχῆς τοῦ Κίμωνος ὑπῆρχον πυλίδες καὶ ἐπὶ τοῦ τεύχους τοῦ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς Ἀκροπόλεως κατὰ τὸ μὴ περικλειόμενον ὑπὸ τοῦ Πελαργικοῦ μέ- ρος. Ὁ ὀλικὸς ἀριθμὸς τῶν πυλῶν ἀρχικῶς ἦτο ἐννέα. Ἡ ἀνωτάτη κρηπίς (Terrasse) ἔκειτο ἀμέσως ὑπὸ τὸν πύργον ἐφ' οὗ ἵσταται ὁ ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς Νί- κης. Οὕτω δὲ τὰ μεγάλα τεῖχη τοῦ Πελαργικοῦ μετὰ τῶν ἰσχυρῶν αὐτῶν πυλῶν καθίστανται ἀπόρ- θητον τὴν Ἀκρόπολιν κατὰ τὴν Ε' ἑκατονταετη- ρίδα καὶ μέχρις αὐτῶν τῶν ἡμερῶν Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ³.

Ἐν τῇ παρούσῃ πραγματεῖᾳ προτίθεται νὰ ἐξε- τάσῃ τοὺς λόγους, τοὺς πείθοντας περὶ τῆς παρα- δοχῆς τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἐτέρας τῶν γνώμῶν τούτων.

Τὸ σύνολον τῶν περὶ τοῦ ζητήματος τούτου μαρ- τυριῶν ἀποδεικνύει, κατ' ἐμὴν γνώμην, τὸ ὁρθὸν τῆς μέχρι τοῦδε ἰσχυσάσης θεωρίας, ὅτι δηλ. ἐπὶ Περικλέους (ἵνα περιορίσωμεν τὴν ἐξέτασιν ἡμῶν ἐπὶ τὴν χρονικὴν περίοδον) τὸ Πελαργικὸν ὡς ἀδὲν ὑφίστατο, ἢ δὲ Ἀκρόπολις οὔτε

¹ Milchhöfer, *Athen*, Baumeister's *Denkmäler d. kl. Alter- tums*, 1885, I, σελ. 200. Wachsmuth, *Neue Beitr. z. Topogr. v. Athen*, 1. Serie, Ber. d. kgl. Sächs. Ges. d. Wiss. 1887, σελ. 399 ἐκ. Lolling, *Topographie von Athen*, Müller's *Handb. d. klass. Alterth. Wiss.* 1889, III, σελ. 339. Curtius, *Stadtgesch. von Athen*, 1891, σελ. 130. O. v. Wilamowitz-Möllendorff καὶ ὁ Robert φρονοῦσιν ὅτι ἡ Ἀκρόπολις ἔπαυσεν οὕσα φρούριον κατὰ πρῶτον ἐπὶ Περικλέους. Ἰδὲ *Aus Kydathen*, σελ. 109 καὶ 188.

² W. Dörpfeld κατὰ τὰς ἐπιτοπίους ὁμιλίας αὐτοῦ τῆς 21 Νοεμ- βρίου, 1893, καὶ 6 Ἰανουαρίου, 1894. Ἰδὲ καὶ Miss Harrison, *My- thology and Monuments of Ancient Athens*, 1890, σελ. 536 ἐκ. Τὰ ὑπὸ ἡμερομηνίαν 30 Νοεμβρίου καὶ 30 Δεκεμβρίου, 1891, φύλλα τῆς ἡμερησίας «Ἐφημερίδος». J. Pickard, *Dionysos in Alopeke*, *Amer. Journ. Archaeol.*, 1893, VIII, σελ. 58 ἐκ.

³ «Ich bin nunmehr überzeugt, dass dieser alte Mauerring, welcher das von der Klepsydra bis zum Asklepieion reichende Pelasgikon umfasste, bis zur Zeit des Herodes Atticus noch bestand und als Festungsmauer der Burg diente. Denn ohne eine solche untere Festungsmauer mit einem wirklichen Festungsthor ist weder die Scenerie in der Lysistrate des Aristophanes, noch die Besetzung der Burg durch die Spartaner im Jahre 403, noch die Belagerung durch Sulla im Jahre 86 zu verstehen». Dörpfeld, *Mitth. d. kais. deutsch. arch. Inst. Athen*, 1889, σελ. 65 ἐκ.

φρούριον ἦτο οὔτε ἔχομεν λόγον νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ἐθεωρεῖτο ὡς τοιοῦτο ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων τῶν χρόνων ἐκείνων. Τούναντίον οἷος ἦτο τότε ὁ προορισμὸς τῆς Ἀκροπόλεως ἐμφαίνει ὁ μέγας τῶν Ἀθηναίων κωμικὸς ποιητῆς ἀποκαλῶν αὐτὴν

μεγαλόπετρον ἄβατον ἀκρόπολιν
ιερόν τέμενος⁴.

Πρὸς τούτοις ἐχρησίμευεν αὕτη καὶ ὡς θησαυροφυλάκιον⁵· διότι κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους οὐδεμία ὑπῆρχε διάκρισις θρησκείας καὶ πολιτείας, ἤτοι τῶν τῆς λατρείας τῶν θεῶν καὶ τῶν τῆς διοικήσεως τῆς πόλεως.

Ὅτι ἡ Ἀκρόπολις ἦτο φρούριον κατὰ τὴν Γ' ἑκατονταετηρίδα οὐδεὶς βεβαίως ἀρνεῖται, οὐδ' ἀμφισβητεῖται ἡ ὑπαρξίς τοῦ Πελαργικοῦ ὡς συμπλέγματος ὀχυρωμάτων κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Τὴν ὑπαρξίν τοῦ Πελαργικοῦ ἐπιβεβαιοῦσιν ὁ Ἡρόδοτος⁶, ὁ Θουκυδίδης⁷, ὁ Ἀριστοφάνης⁸, ὁ Ἀριστοτέλης⁹, σπουδαία τις ἀρχαία ἐπιγραφή¹⁰, καὶ ἄλλαι μαρτυρίαι¹¹. Ἀρχαιοτάτη καὶ γενικῶς παραδεδεγμένη παράδοσις ἀνέφερεν ὅτι τὸ Πελαργικὸν τοῦτο εἶχε κτισθῇ τοῖς Ἀθηναίοις ὑπὸ τῶν Τυρρηνῶν Πελαργῶν¹² καὶ ὅτι εἶχεν ἑννέα πύλας¹³. Ἐχρησίμευε δὲ ὡς ἐχυρὸν καταφύγιον μέχρι τοῦ τέλους τῆς Γ' π. Χ. ἑκατονταετηρίδος. Κατὰ τὸν Ἡρόδοτον¹⁴, Ἀριστοτέλην¹⁵ καὶ τὸ Πάριον Χρονικόν¹⁶, οἱ Ἀθηναῖοι ἐν ἔτει 511-10 π. Χ. μετακάλεσαντες τὸν Λακεδαιμόνιον Κλεομένην, ἐπολιόρκησαν τοὺς Πεισιστρατίδας «ἀπεργμένους ἐν τῷ Πελαργικῷ τείχεϊ»· τοσοῦτον δ' ὀχυρὰ ἦτο ἡ θέ-

σις τούτων, ὥστε δὲν θὰ κατωρθοῦτο ἡ ἐκδίωξις τῶν, ἐὰν μὴ συνέτρεχε τυχαῖον ὅλως συμβεβηκός.

Ὡς πρὸς τὸ σχῆμα ὅμως καὶ τὴν ἀκριβῆ τοποθεσίαν τοῦ Πελαργικοῦ οὐδόλως συμφωνοῦσιν οἱ ἀρχαιολόγοι¹⁷. Πλὴν τῆς ἀνωτέρω ἐκτεθείσης γνώμης, προϋτάθησαν καὶ ἕτεραι δύο, αἵτινες εἶναι ἄξιαι ἰδιαίτερας τινὸς προσοχῆς, ὡς ἐκ τοῦ μεγάλου κύρους τῶν ὑποστηριζόντων αὐτάς. Κατὰ τὴν ἀρχαιοτέραν τῶν δύο τούτων γνώμων, τὸ Πελαργικὸν ἦτο μέγα ὀρθογώνιον φρούριον, ἀποτελούμενον ἐκ δύο τειχῶν, παραλλήλως βαινόντων πρὸς τὰ ἄνω ἐπὶ τῆς δυσμικῆς κλιτύος τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τεμνομένων ὑπὸ ἑννέα ἐγκαρσίων τειχῶν, ὧν ἕκαστον διεσπᾶτο ὑπὸ μιᾶς πύλης¹⁸. Τὸ Πελαργικὸν ἦτο ἐπομένως ὁμοιον πρὸς τὸ σημερινόν Brückenkopf ἢ tête de pont. Κατὰ τὴν ἑτέραν γνώμην¹⁹, τὸ Πελαργικὸν ἦτο ἰσχυρὸν κυκλικὸν τεῖχος, περιβάλλον τὸν βράχον τῆς Ἀκροπόλεως κατὰ τὴν βᾶσιν αὐτοῦ, διασπώμενον δὲ κατὰ διαλείμματα ἐν τῇ περιφερείᾳ αὐτοῦ ὑπὸ ἑννέα ἐν ὅλῳ πύλων.

Εὐτυχῶς δὲν ἐπιβάλλεται ἡμῖν ἐν τῇ παρούσῃ πραγματείᾳ νὰ ἐκλέξωμεν μίαν ἢ ἄλλην ἐκ τῶν ἀντιφατικῶν τούτων θεωριῶν. Ἡμεῖς παραδεχόμεθα τὴν ὑπαρξίν τοῦ Πελαργικοῦ κατὰ τὴν Γ' ἑκατονταετηρίδα ὑπὸ μίαν οἰανδήποτε μορφήν, ὡς μέρους τοῦ ὀχυρωματικοῦ συμπλέγματος τῆς Ἀκροπόλεως. Ἦδη πρόκειται νὰ ἐξετάσωμεν, ἂν τὸ σύμπλεγμα τοῦτο ὑφίστατο ὡς τοιοῦτον ἐπὶ Περικλέους. Κατὰ

⁴ Ἀριστοφ. *Λυσιστρ.* 483 ἐπ. Πρβλ. Πινδάρου *Fragm.* 75 (Bergk): *πολύδατον ἄσπετος ὄμφαλὸν θυόεντα*.

⁵ Πρβλ. Ἀριστοφ. *Λυσιστρ.* 174, 488-496, 624. Ἰδὲ καὶ ἡμετέραν ἐν σελ. 33 σημ. 38 κατωτέρω.

⁶ Ἡρόδοτ. Ε, 64.

⁷ Θουκυδ. 6', 17, 1.

⁸ Ἀριστοφ. *Ὀρν.* 832.

⁹ Ἀριστοτέλους *Ἀθην. Πολιτεία*, 19, 5 (Sandys).

¹⁰ Corp. Inscr. Ath. IV, 27 b, στ. 5 (σελ. 59).

¹¹ Ἰδὲ τὰ σχετικὰ χωρία παρὰ Jahn-Michaelis, *Pausaniae descr. arcis Athen.* κηφ. 28, 13 (σελ. 34 ἐπ.).

¹² Ἐκαταὸς παρ' Ἡροδότ. Ζ, 137. Μυρσίλος παρὰ Διονυσ. Ἀλικ. Ἀρχαιολ. α', 28. Φώτιος, ἐ. λ. *Πελαργικόν*. Ἡσύχιος, ἐ. λ. *Πελαστικόν*.

¹³ Κλειόδημος, Bekker *Anecd.* σελ. 419, 28. Πολέμων παρὰ Σχολιαστ. Σοφοκλέους *Οιδ.* Κολ. 489.

¹⁴ Ἡρόδοτ. Ε, 64.

¹⁵ Ἀριστοτέλ. ἐνθα ἀνωτέρω.

¹⁶ Corp. Inscr. Gr. ἀρ. 2374 στ. 60.

¹⁷ Περὶ τούτου ἰδὲ κυρίως O. Müller, *De munimentis Athenarum questiones historicae*, *Kunstarch. Werke*, 1835, IV, σελ. 89 ἐπ. Leake, *Topogr. of Athens*, 1841, I, σελ. 309 ἐπ. καὶ 318. Göttling, *Das Pelasgikon in Athen*, *N. Rh. Mus.* 1846, IV, σελ. 321 ἐπ. καὶ *Gesam. Abh.* 1851, I, σελ. 68 ἐπ. Welcker, *Der Felsaltar d. höchst. Zeus*, *Abh. d. Berl. Ak.* 1852, σ. 309 ἐπ. L. Ross, *Pnyx und Pelasgikon*, 1853. Göttling, *Pelasgikon und Pnyx*, 1853. Welcker, *Pnyx oder Pelasgikon?* *N. Rh. Mus.* 1856, X, σελ. 30 ἐπ. Wachsmuth, *Die Stadt Athen*, 1874 I, σελ. 289 ἐπ. Unger, *Enneakrunos und Pelasgikon*, *Sitz. ber. d. Münch. Akad.* 1874, σελ. 303 ἐπ. v. Wilamowitz-Moellendorf, *Aus Kydathen*, σ. 104 ἐπ. Davidson, *The Parthenon Frieze and other Essays*, 1882, σ. 147 ἐπ. Curtius, *Eleusinion und Pelargikon*, *Sitz. ber. d. Berl. Ak.* 1884, σ. 499 ἐπ. καὶ *Gesam. Abh.* 1894, I, σ. 435 ἐπ. Milchhöfer, *Athen*. Baumeister's *Denkmäler*, 1885, I, σ. 199. Lolling, *Topog. von Athen*, Müller's *Handb. d. kl. Alt. Wiss.* 1889, III, σ. 337 ἐπ. Judeich, *Jahrb. f. Class. Phil.* 1890, σ. 753 ἐπ. Belger, *Berl. Phil. Woch.* 1894, ἀρ. 2, στήλ. 46 ἐπ.

¹⁸ O. Beulé, *L'Acropole d'Athènes*, νέα ἐκδ. 1862, σελ. 43, λίαν καταλλήλως περιγράφει τοῦτο.

¹⁹ Curtius, ἐνθα ἀνωτέρω.

τὴν Γ' ἑκατονταετηρίδα συνίστατο ἐκ τοῦ Πελαργικοῦ καὶ ἐκ τοῦ Πελασγίου τείχους, τοῦ περιβάλλοντος τὴν κορυφὴν τῆς Ἀκροπόλεως, οὐτινος οὐδεμίαν ἔννοιαν παρέχει τὸ νῦν τεῖχος. Διότι ἐντὸς τοῦ Πελασγίου τείχους περικλειόμενος χώρος ἦτο σμικρότερος τῆς νῦν ἐσωτερικῆς ἐκτάσεως τῆς Ἀκροπόλεως, καίπερ δὲ ἰσοπεδωθείς ὑπὸ τῶν Πελασγῶν²⁰, ἦτο μολοντοῦτο ἄνισος, ἔχων κατὰ τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν κατωφερῇ κλίσειν, ἀρχομένην ἀπὸ γραμμῆς διηκούσης κατὰ μῆκος τοῦ σημερινοῦ Παρθενῶνος. Διὸ καὶ τὸ Πελάσιον τοῦτο τεῖχος δὲν εἶχεν πανταχοῦ τὸ αὐτὸ ὕψος²¹.

Ὅτι οἱ Πέρσαι κατὰ τὴν εἰσβολὴν αὐτῶν κατέστρεψαν πάντα τὰ ὀχυρωματικὰ ἔργα τῶν Ἀθηναίων, βεβαιοῦται ἀναμνησθητῶς ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Ἀμφίβολον δ' εἶναι, ἂν ὁ Ξέρξης, ὅταν εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ἀττικὴν, εὔρε τὰς Ἀθήνας περιτετειχισμένας δι' οἰουδήποτε ἀμυντικοῦ τείχους· ἢ περὶ τούτου σιωπῇ τοῦ Ἡροδότου δὲν εἶναι βεβαίως τυχαία²². Ἄν δ' εὔρε τὸ Πελαργικὸν ἡρειπωμένον, ἤδη καταστραφὲν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων μετὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ Ἰππίου, εἶναι τοῦλάχιστον ζήτημα ἐξ ἴσου ἀμφίβολον, ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῶν πληροφοριῶν αἰτίνας διεσώθησαν ἡμῖν περὶ τῆς ἐν Ἀκροπόλει πολιορκίας τοῦ Κλεομένου²³ καὶ τῆς ἐν ἔτει 480 ὑπὸ τοῦ Ξέρξου πολιορκίας²⁴. Ἐν μόνον εἶναι βέβαιον, ὅτι ὅταν ὀλίγους μῆνας μετὰ ταῦτα ὁ Μαρδόνιος ἐγκατέλιπε τὰς Ἀθήνας μετὰ τὴν δευτέραν τῆς πόλεως ἄλωσιν, αὕτη ἦτο ἐντελῶς κατεστραμμένη. Τοῦτο καταφαίνεται ἐκ τῶν ἐξῆς μαρτυριῶν:

Ἡροδότ. I, 13: Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἔπειθε, πυθόμενος τὸν πάντα λόγον, πρὶν ἢ τοὺς μετὰ Πausανίω ἐς τὸν Ἰσθμὸν ἐμβαλεῖν, ὑπέξεχώρεε ἐμπρήσας τε τὰς Ἀθήνας, καὶ εἰ κού τι ὀρθὸν ἦν τῶν τειχέων ἢ τῶν οἰκημάτων ἢ τῶν ἱρῶν, πάντα καταβαλὼν καὶ συγχώσας.

Θουκυδ. α', 89: Ἀθηναίων δὲ τὸ κοινόν, ἐπειδὴ

²⁰ Κλειδῆμος ἐνθα ἀνωτέρω.

²¹ Ἰδὲ χάρτην Ἀκροπόλεως ἐν τῷ Ἀρχαιολ. Δελτίῳ τοῦ 1889, σελ. 50, καὶ τοὺς τμηματικούς χάρτας παρὰ Jahn-Michaelis, *Pausanias desc. arcis Athen.* πίν. II, σελ. II-V.

²² Ἰδὲ v. Wilamowitz-Moellendorf, *Aus Kydathen*, σελ. 105 ἐπ.

²³ Ἡροδότ. E, 72 (πρὸς 61 καὶ 65). Ἀριστοτ. Ἀθην. Πολ. 20 (πρὸς 19). Ἀριστοφ. Λυσιστρ. 273-282.

²⁴ Ἡροδότ. Θ, 51-53. Ἰδὲ καὶ ἡμετέραν ἐν σελ. 30 σημ. 25 κατωτέρω ἐν τέλει.

αὐτοῖς οἱ βάρβαροι ἐκ τῆς χώρας ἀπῆλθον διεκομίζοντο εὐθὺς ὅθεν ὑπεξέθεντο παῖδας καὶ γυναῖκας καὶ τὴν περιούσαν κατασκευὴν, καὶ τὴν πόλιν ἀνοικοδομεῖν παρσκευάζοντο καὶ τὰ τεῖχη· τοῦ τε γὰρ περιδόλου βραχέα εἰστήκει καὶ οἰκίαι αἱ μὲν πολλαὶ πεπτώκεσαν, ὀλίγαι δὲ περιῆσαν, ἐν αἷς αὐτοὶ ἐσκήνωσαν οἱ δυνατοὶ τῶν Περσῶν.

Ἀνδοκίδ. *Περὶ τῶν Μυστ.* 108: Ἔργον δὲ τοιοῦτον ἐργασάμενοι, οὐκ ἤξιωσάν τινι τῶν πρότερον γενομένων μνησικαῆσαι. τοιγάρτοι διὰ ταῦτα, τὴν πόλιν ἀνάστατον παραλαβόντες ἱερά τε κατακεκαυμένα τεῖχη τε καὶ οἰκίας καταπεπτωκυίας, ἀφορμὴν τε οὐδεμίαν ἔχοντες, διὰ τὸ ἀλλήλους ὁμονοεῖν τὴν ἀρχὴν τῶν Ἑλλήνων κατειργάσαντο καὶ τὴν πόλιν ὑμῖν τοιαύτην καὶ τοσαύτην παρέδωκαν.

Καὶ οἱ τρεῖς οὗτοι συγγραφεῖς ἐξιστοροῦσι γεγονότα ὀλίγον ἀπέχοντα τῶν χρόνων καθ' οὓς καὶ αὐτοὶ ἔζων, ἢ δὲ μαρτυρία αὐτῶν εἶναι ἀναμφήριστος. Δὲν ἐννοοῦσι βεβαίως ὅτι δὲν ἀφέθη ὑπὸ τῶν βαρβάρων λίθος ἐπὶ λίθου ὅλων τῶν τειχέων, ναῶν καὶ οἰκιῶν τῶν Ἀθηναίων, πάντως ὅμως ὅτι ἀφῆκαν οὗτοι ταῦτα ἐν ἐρειπίοις, καὶ ἐπομένως ὅτι τὰ ὀχυρώματα τῶν Ἀθηναίων ὡς τοιαῦτα κατεστράφησαν.

Ὁ διατεινόμενος λοιπὸν ὅτι τὸ Πελαργικὸν ὑφίστατο ὡς ὀχύρωμα κατὰ τοὺς μετὰ τὰ Μηδικὰ χρόνους ὀφείλει, ἐὰν μὴ ἀρνηται τὸ κύρος τῶν ἀνωτέρω μαρτυριῶν²⁵, νὰ ἀποδείξη ὅτι τὰ ὀχυρώ-

²⁵ Ὁ Dörpfeld πιστεύει ὅτι ὁ Ἡρόδοτος. ὁ Θουκυδίδης καὶ ὁ Ἀνδοκίδης μετ' ὑπερβολῆς ἐξέθηκαν τὰ πράγματα, ὅπως αἱ Ἑλληνικαὶ ἐφημερίδες τῆς σήμερον τὴν ἐκ τῶν ἐν Ζακύνθῳ σεισμῶν καταστροφὴν· πρὸς ὑποστήριξιν δὲ τῆς γνώμης του ταύτης ἐπικαλεῖται τὴν ἀφήγησιν τῆς καταστροφῆς τῆς Κορίνθου ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων. Κατ' αὐτὸν λοιπὸν ἡ καταστροφὴ τῶν Ἀθηναίων ὑπὸ τῶν βαρβάρων ἐγένετο κυρίως δι' ἐμπρησμοῦ, ἀφοῦ οἱ Πέρσαι δυσκόλως θὰ κατώρθουν τὴν ἐκ βάθρων ἀνατροπὴν ναῶν, οἷον τὸ ἀρχαῖον Ἐκατόπεδον, μὴ ἔχοντες τὰς σημερινὰς εὐκολίας τῶν ἐκρηκτικῶν ὕλων. Ἰδὲ *Mitth. d. kais. d. arch. Inst.* 1890, σελ. 424 ἐπ.

Ἄλλοι ὅμως ἀρχαιολόγοι ἐξήνεγκον ὅλως διάφορον γνώμην ἐπὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν· περιορίζομεθα δὲ εἰς τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν καταστροφὴν τῶν ὀχυρωμάτων:

«*Pelargikon oder vielmehr Pelargikon nannte man im 5. Jahrh. v. Chr. die Reste einer gewaltigen Befestigungsmauer, welche die Akropolis, die einstige Königsburg, auf ihrer einzig zugänglichen Westseite abgeschlossen hatte... Nach ihr [der Zeit der Perserkriege] wurde sodann auch das weite Feld, welches die Trümmer bedeckte, Pelargikon genannt*». Milchhöfer, *Athen*, Baumeister's *Denkm.* 1885, I, σελ. 199.

«*Die von den Persern zerstörte Pelasgerveste, die zuletzt als Zwingburg gedient hatte, wieder aufzubauen wiederstrebt offenbar der frisch gestärkten Demokratie, der der Gedanke an Alles was mit den Tyrannen zusammenhing ein Gräu-*

ματα τῆς Ἀκροπόλεως ἀνωκοδομήθησαν ἐκ νέου.

Τοιαύτην δὲ ἀνοικοδόμησιν οὐδεὶς τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων μνημονεύει²⁶. Παρὰ τισι γίνεται μνεῖα τοῦ τείχους τοῦ περικλείοντος τὴν κορυφὴν τῆς Ἀκροπόλεως, πολλαχοῦ δὲ καὶ παρὰ συγγραφεῦσι καὶ ἐν ἐπιγραφαῖς ἀναφέρεται τὸ Πελαργικὸν ἐν τῇ χρονικῇ περιόδῳ τῇ μετὰ τὰ Μηδικά, οὐδαμοῦ ὅμως γίνεται λόγος περὶ τῆς ἀνοικοδομήσεως τοῦ τείχους ὡς μέτρου ἀμυντικοῦ, οὐδὲ περὶ ἀνασυστάσεως τοῦ Πελαργικοῦ ὑπὸ τὴν προτέραν αὐτοῦ ιδιότητά²⁷. Ἀπ' ἐναντίας, αἱ σωζόμεναι περιγραφαὶ τῶν ὀχυρωμάτων τῶν Ἀθηνῶν, ἀπὸ τοῦ ἔτους 480 καὶ ἐντεῦθεν, καθιστῶσι λίαν πιθανὴν τὴν εἰκασίαν ὅτι ἡ Ἀκρόπολις οὐδὲν πλέον ἀπετέλει μέρος ἐν τῷ ἀμυντικῷ συμπλέγματι, διότι οὐδαμοῦ γίνεται μνεῖα αὐτῆς.

Ἐπὶ παραδείγματι, ὁ Θουκυδίδης, εἰς ὃν εἰκότως προστρέχομεν, ὡς τὸν ἐξιστοροῦντα τὴν τε πεντηκονταετίαν, τὴν παρεμπίπτουσαν μεταξὺ τῆς ἐν Δήλῳ Ὀμοσπονδίας καὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, καὶ ἐκτενέστερον τὰ πρῶτα εἴχουσιν ἔτη τοῦ πολέμου τούτου, ἵνα ἀρυσθῶμεν τὰς αὐθεντικωτάτας περὶ τοῦ προκειμένου πληροφορίας, περιγράφει τὴν ὀχύρωσιν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Πειραιῶς ἐναντίον τῆς ἐπιθυμίας τῶν Λακεδαιμονίων, εὐθὺς μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν βαρβάρων²⁸. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐν τάχει ἀνήγειραν μέγα τεῖχος περὶ τὴν ἑαυτῶν πόλιν, εὐρύναντες συγχρόνως τὴν περιφέρειαν

αὐτῆς πανταχόθεν. Ἐν Λακεδαίμονι ὁ Θεμιστοκλῆς ἐξήγγειλε τὸν σκοπὸν τοῦ μέτρου τούτου λέγων ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι κέκτηνται ἤδη τεῖχος καὶ δύνανται νὰ ἀμυνθῶσι. Τὸ Πειραικὸν τεῖχος ἦτο ἐκτάκτων διαστάσεων καὶ λιθόκτιστον ὅλον· ὁ Θεμιστοκλῆς, κατὰ τὸν Θουκυδίδην, δι' αὐτῶν τῶν διαστάσεων ἤλπιζεν ὅτι ἐκπλησσομένοι καὶ ἀποθαρρυνόμενοι οἱ πολέμιοι θὰ παρητοῦντο τῶν κατὰ τῆς πόλεως ἐπιβούλων σχεδίων αὐτῶν. Ἡ περιγραφή αὕτη εἶναι μακρὰ καὶ ἐνδελεχὴς, καὶ ὅμως καίτοι ἐξιστορεῖ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ τείχους καὶ τὴν ἀνοικοδόμησιν τῶν οἰκιῶν, ὁ Θουκυδίδης οὐδένα ποιεῖται λόγον περὶ τῆς ἀνακαινίσεως τῶν ὀχυρωμάτων τῆς Ἀκροπόλεως. Ἀλλ' οὐδ' ἐν τῇ ἐκτενεῖ περιγραφῇ τῶν ὀχυρωμάτων τῆς πόλεως κατὰ τὴν ἑναρξιν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἐν ᾗ καὶ τὸ μῆκος τῶν τειχῶν καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀπαιτουμένων φρουρῶν παραθέτει, ἀναφέρει τι περὶ τῆς Ἀκροπόλεως ὡς φρουρίου²⁹.

Ἀφ' ἐτέρου τί ἦτο ἡ Ἀκρόπολις καὶ κατὰ τοὺς ἀπωτέρους χρόνους καὶ κατὰ τοὺς ἑαυτοῦ χρόνους ἀναφέρει οὗτος σαφῶς ἄλλαχοῦ. Ἐν τῇ ἀφηγήσει τῆς ἀποπείρας τοῦ Κύλωνος³⁰: « Κατέλαβε », λέγει, « τὴν ἀκρόπολιν... οἱ δ' Ἀθηναῖοι προσκαθεζόμενοι ἐπολιόρχουν ». Μετ' ὀλίγον ὅμως « τρυχόμενοι τῇ προσεδρείᾳ », ἀνέθηκαν τὴν πολιορκίαν εἰς τοὺς ἐννέα ἄρχοντας, ἐπὶ τέλους δὲ οἱ ἀντάρται ἠναγκάσθησαν ὑπὸ λιμοῦ νὰ παραδοθῶσι. Τὸ γεγονός τοῦτο ἀνάγεται εἰς τὰ ἔτη 636-624 π. Χ.³¹, ἡ δὲ ἀφήγησις τοῦ Θουκυδίδου βεβαίως παριστᾷ τὴν Ἀκρόπολιν ὡς οὔσαν τότε φρούριον, τοῦθ' ὅπερ ὅμως δὲν δύναται νὰ λεχθῇ περὶ τῶν ἄλλων χωρίων ἔνθα ἀναφέρει τὴν Ἀκρόπολιν ὁ Θουκυδίδης. Διότι ἐν αὐτῷ βλέπομεν τὴν ἱστορικὴν συνείδησιν μεγάλως ἀνεπτυγμένην· συναισθάνεται τὴν διαφορὰν μεταξὺ τῶν προγενεστέρων καὶ τῶν καθ' ἑαυτὸν χρόνων, διὸ καὶ φροντίζει ἐκάστοτε νὰ μεταχειρίζεται τοιοῦτους ὅρους, οἵτινες ἀνταποκρίνονται ἀκριβῶς εἰς τὰ ἐκάστοτε γεγονότα³². Ἐπὶ τῶν ἑαυτοῦ χρόνων ἡ Ἀκρόπολις ἦτο ἱερὸς περίβολος καὶ

war». Wachsmuth, *Ber. d. sächs. Ges. der. Wiss.* 1887, σελ. 399.

« Erst nach dem Abzug der Perser, die ausser den Tempeln auch die Befestigung zerstört haben werden, wurde ein neuer Verschluss des Burgraumes in Angriff genommen ». Lolling, *Müller's Handb.* 1889, III, σ. 339.

« Eine zweite, gründlichere Verwüstung folgte, als Mardonios im Zorne über die Abweisung aller gütlichen Vorschläge bei seinem Abzuge nach Böotien alles, was noch aufrecht stand, dem Erdboden gleich machte. Man sollte keine Vorstellung davon haben, dass hier jemals eine blühende Stadt gestanden habe und die Athener in bitterer Reue der glücklichen Zeit unter den Peisistratiden gedenken ». Curtius, *Stadtgesch.* 1891, σ. 401. Ὁ Κούρτιος φρονεῖ ὅτι τὸ Πελαργικὸν κατεστράφη εὐθὺς μετὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ Ἰππίου. Ἰδὲ *Stadtgeschichte*, σελ. 400. Πρόβλ. v. Wilamowitz-Moellendorff, *Aus Kydathen*, σελ. 106.

²⁶ Ἀνάπτυξιν τῆς μόνης μαρτυρίας (Θουκ. α', 89) ἣν ἐπικαλοῦνται οἱ φρονούντες ὅτι τὸ Πελαργ. ἀνωκοδομήθη, ἰδὲ ἐν ἡμετ. σ. 48.

²⁷ Ἰδὲ Jahn-Michaelis, *Paus. descr. arc. Athen.* κεφ. 28, 12, 13 (σελ. 34 ἐπ.).

²⁸ Θουκυδ. α', 89-93.

²⁹ Θουκυδ. 6', 13.

³⁰ Θουκυδ. α', 126.

³¹ Wright, *The Date of Cylon*, *Harvard Studies in Class. Philol.*, 1892, III, σελ. 1 ἐπ.

³² Θουκυδ. 6', 15.

θησαυροφυλάκιον. Ἐν αὐτῇ εὐρίσκοντο τὰ ἱερὰ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τῶν ἄλλων θεῶν³³, ἀπηγορεύετο δὲ ἡ ἐγκατάστασις ἀνθρώπων, καὶ ἐν ᾧρᾳ ἀκόμη μεγίστης στενοχωρίας, ὡς λ. γ. κατὰ τὴν ἑναρξιν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὅτε ὁ ἀγροτικός πληθυσμὸς μετώκισεν εἰς τὰ ἐντὸς τῶν τειχῶν καὶ κατέλαβε τὰ ἱερὰ καὶ τὰ ἡρώα ὡς ἐνδαιτήματα³⁴. Ἐν τῇ Ἀκροπόλει ὑπῆρχεν ὡσαύτως τὸ μέγα ταμεῖον τοῦ κράτους³⁵, καὶ αἱ στήλαι ἐφ' ὧν ἦσαν ἐγκεχαρᾶσθαι αἱ μετὰ ξένων ἐπικρατειῶν συνθήκαι³⁶, αὐτόθι δὲ ἀνέστησεν ὁ δῆμος τὴν στήλην, ἣτις ἐμνημόνευε τῆς ἐξώσεως τῶν τυράννων³⁷.

Ἡ τοιαύτη ιδιότης τῆς Ἀκροπόλεως βεβαιοῦται καὶ ἄλλοθεν. Ἐχομεν τὰ ἀπτά τεκμήρια τῶν λειψάνων τῶν ἐν αὐτῇ ναῶν· ἔχομεν πολλὰς ἐπιγραφὰς μαρτυροῦσας ὅτι κατὰ τὴν Ε' ἑκατονταετηρίδα ἦτο θησαυροφυλάκιον³⁸. ἔκτοτε δὲ ἦτο τὸ ἀρχεῖον τῶν ἀναθημάτων, ὧν τὸ μέγα πλῆθος περιγράφει ὁ Πausanias καὶ περὶ ὧν ὁ μὲν περιηγητὴς Πολέμων λέγεται ὅτι συνέγραψε τέσσαρα βιβλία, ὁ δ' Ἀθηναῖος Ἡλιδωρος πεντεκαίδεκα³⁹.

Δύναται τις ὁμοίως νὰ ἀντιτεῖνῃ, ὅτι ἐκ τούτων δὲν ἀποδείκνυται ὅτι ἡ Ἀκρόπολις κατὰ τὴν Ε' ἑκατονταετηρίδα δὲν ἦτο φρούριον, ἀν καὶ καθίσταται τοῦτο πιθανόν. Δὲν ἀποκλείεται ἐπομένως ἡ περίπτωσις καθ' ἣν, καίτοι ἡ Ἀκρόπολις μόνον ὡς ἱερὸς χώρος καὶ ὡς θησαυροφυλάκιον ἐχρησίμευεν, μολοντοῦτο διετηρεῖτο τὸ Πελαργικὸν ὡς ὀχυρῶμα, ἀν καὶ δυσκόλως ἐξηγεῖται ὁ σκοπὸς τοιούτου μέτρου.

Ἡ εἰς τὴν ἀντίρρῃσιν ταύτην ἀπάντησις δὲν εἶναι δυσχερής. Εἰς οὐδένα ἐπιβάλλεται νὰ ἀποδείξῃ ἀρνητικόν τι. Ἐὰν δύναται νὰ ἀποδείχθῃ ἐξ ἀξιοπίστων τεκμηρίων ὅτι καθ' ὠρισμένον τι σημεῖον χρόνου τὸ Πελαργικὸν δὲν ὑφίστατο πλέον (τοιαῦτα δὲ τεκμήρια παρετέθησαν ἤδη⁴⁰), τότε δικαιούμεθα νὰ παραδεχθῶμεν τὴν ἐν γένει ἀνυπαρξίαν αὐτοῦ

ἀπὸ τῶν Μηδικῶν καὶ ἐντεῦθεν, ἕως οὗ ῥητῶς ἀποδείχθῃ ἡ ἐκ νέου οἰκοδόμησις αὐτοῦ.

ὑπάρχουσιν ὁμοίως τεκμήρια ἀρκούντως πιθανά, ὅτι τὸ Πελαργικὸν ἐπὶ Περικλέους δὲν ἦτο χώρος ὀχυρωμένος, ἀν καὶ λείψανα βεβαίως ἐσώζοντο τοῦ προγενεστέρου ὀχυρώματος, ὁ δὲ χώρος τοῦ ὀχυρώματος τούτου εἰσέτι σαφῶς καθορίζετο. Κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἤδη ἦτο χώρος ἐπάρατος, πιθανῶς ἕνεκα τῆς αὐθαιρέτου, ἐχθρικῆς καὶ ἀντιδημοκρατικῆς χρήσεως, ἣν οἱ τύραννοι εἶχον κάμει αὐτοῦ. Εἰς ἄνθρωπον δὲν ἐπετρέπετο πλέον νὰ κατοικήσῃ ἐντὸς αὐτοῦ. Ἀπ' ἐναντίας μάλιστα ἡ ἐγκατάστασις ἱερῶν καὶ βωμῶν ἐν αὐτῷ εἶχεν ἤδη ἀρχίσει, βαθμηδὸν δὲ κατέστη τόπος ἀφιερωμένος τῇ λατρείᾳ τῶν θεῶν, οὕτως ὥστε ἐνῶ ἄλλοτε τὸ δνομα Πελαργικὸν ἀπεδίδετο εἰς πραγματικὸν ὀχυρῶμα τῆς Ἀκροπόλεως, ἤδη ὑπεδήλου τὸν σαφῶς ὠρισμένον χώρον, τὸν ἄλλοτε ὑπὸ τοῦ ὀχυρώματος ἐκείνου κατεχόμενον. Τοιαύτη εἶναι ἡ σημασία τοῦ ὀνόματος τούτου, πανταχοῦ ὅπου ἀναφέρεται ἐν τοῖς μετὰ τὰ Μηδικὰ χρόνοις.

Τὰ περὶ τούτου τεκμήρια, ὧν μνεῖα ἀνωτέρω ἐγένετο, ἀποτελοῦσι δύο ἐπιγραφαὶ καὶ χωρίον τι τοῦ Θουκυδίδου, ὡς ἐξῆς:

Corp. Inscr. Att. IV, 26 a (σελ. 140):....[τ] ἐν πόλιν.... οἰκοδομεῖσαι ὁ[πος] ἀν δραπετες με ἐ[σί]ει μεδὲ λοποδύτ[ες]· ταῦτα δὲ χσυνγράφσα[ι] μὲν Καλλικρά[τ]ε ὁπος ἄριστα καὶ εὐτελέστατα σκευᾶσαι, ἀπομισθῶσαι δὲ τὸ[ς] πολετ[ὰ]ς ὁ[π]ος ἀν ἐντὸς ἐχσέ[χ]οντα ἡμερῶν ἐπισκ[ε]υασθῇ· φύλακας δὲ [ε]ναι τρεῖς μὲν τοχσὸ[τ]α· ἐκ τῆς φυλῆς τῆς [π]ρυτανεύουσας)⁴¹.

Τὸ ψήφισμα τοῦτο ἐψηφίσθη περὶ τὸ 440 π. Χ. Ὁ ἐν αὐτῷ ἀναφερόμενος τόπος εἶναι ἡ Ἀκρόπολις, ἐν ᾗ κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν εἰργάζοντο οἱ τέκτονες. Διατάσσεται δὲ ἡ ἐντὸς 60 ἡμερῶν ἀνέγερσις φυλακείου παρὰ τὴν εἴσοδον χάριν τῶν τριῶν φρουρῶν, οἵτινες θὰ ἐμποδίζωσι τοὺς δραπετάς καὶ λοποδύτας τοῦ νὰ εἰσέρχωνται εἰς τὴν Ἀκρόπολιν.

Τὸ ψήφισμα ὁμοίως τοῦτο οὐδένα θὰ εἶχε λόγον

³³ Θουκυδ. 6', 15, 4.

³⁴ Θουκυδ. 6', 17, 1.

³⁵ Θουκυδ. 6', 13, 2.

³⁶ Θουκυδ. ε', 18, 10. 23, 5. 47, 11.

³⁷ Θουκυδ. ζ', 55, 1.

³⁸ Ἰδὲ λ. γ. Corp. Inscr. Att. I, 32, 117-140, 141-160, 161-175.

³⁹ Στράβ. Θ', σελ. 396. Ἀθηναίου ζ', 16, σελ. 229^ε. Περὶ λ. Πausan. ε', 21, 1. Ἀριστίδ. Παραθ. 258^α.

⁴⁰ Ἰδὲ ἐν σελ. 29, 30 τὸν Ἡρόδοτον, Θουκυδίδην καὶ Ἀνδοκίδην.

⁴¹ Περὶ λ. Lolling, Δελτ. Ἀρχ. 1889, σελ. 254 ἐπ. Foucart Bull. Corr. Hell. 1890, XIV, σελ. 117 ἐπ. Wernicke Die Polizeiwache auf der Burg v. Athen, Hermes, 1891, XXVI, σελ. 51 ἐπ.

υπάρξῃ, ἐὰν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τὸ Πελαργικόν, ὡς ὑποθέτει ὁ κ. Dörpfeld, ὑφίστατο εἰσέτι ὡς ὀχύρωμα ἐν ἐνεργείᾳ. Διότι ὁ ἀναγνώστης θέλει ἐνθυμηθῇ ὅτι τὸ μέγα ἐξωτερικὸν τοῦ Πελαργικοῦ τεῖχος διεσπᾶτο ὑπὸ μιᾶς καὶ μόνης πύλης παρὰ τὸν Ἄρειον Πάγον· ἐὰν λοιπὸν τὸ τεῖχος ἐκεῖνο διεσώζετο ἀκέραιον ἔτι, καὶ ἡ πύλη διετηρεῖτο ἐν ἐνεργείᾳ, οὐδεὶς λόγος θὰ ὑφίστατο τῆς κατασκευῆς προσωρινοῦ φυλακείου παρὰ τὴν εἰσόδον τῆς Ἀκροπόλεως πρὸς ἀποκλεισμόν ὑπόπτων ἀνθρώπων, ἀλλ' οἱ φρουροὶ θὰ ἐτάσσοντο παρὰ τὴν πύλην ἐκείνην. Προδήλως ἄρα ὑποδεικνύεται ἐν τῷ ψηφίσματι τούτῳ ὅτι τὸ Πελαργικὸν δὲν ἦτο χωρὸς περιπεφραγμένος κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν.

Corp. Inscr. Att. IV. 27 b, 54 ἐπ. (σελ. 59): τὸν δὲ βασ[ι]λέα ὀρίσαι τὰ ἱερὰ τὰ ἐν τ[ῷ] Πελαργικῷ, καὶ τὸ λοιπὸν μὲ ἐν ἰδρύεσθαι βομὸς ἐν τῷ Πελαργικῷ ἄνευ τῆς βολῆς καὶ τῷ δέμῳ. μεδὲ τὸς λίθος τέμνειν ἐκ τῷ Πελαργικῷ μεδὲ γέν ἑσχάγεν μεδὲ λίθος· ἐὰν δὲ τις παραβαίνει τοιούτον τι, ἀποτινέτω πεντακοσίας δραχμὰς· ἐσαγγελλέτω δὲ [ο] βασιλεὺς εἰς τὴν βολήν⁴².

Μὲ τὸ ψήφισμα τοῦτο δέον νὰ παραβληθῇ χωρίον τι τοῦ Πολυδεύκου⁴³, ἐν ᾧ καθορίζονται τὰ καθήκοντα τῶν ἐπιτετραμμένων τὴν ἐποπτείαν τοῦ Πελαργικοῦ· «οὗτοι προεγρύλαττον μὴ τις ἐντὸς τοῦ Πελαργικοῦ κείρῃ ἢ κατὰ πλεον ἐξορύττῃ, καὶ τῷ ἄρχοντι παρεδίδουσαν. Τὸ δὲ τίμημα ἦν τρεῖς δραχμαὶ καὶ ἡπλοῦν τὸ βλάβος». Πρβλ. «τὸ Πελαργικὸν ἀργὸν ἄμεινον» ἐν τῷ χρησμῷ, τῷ παρὰ Θουκυδίδου ὡς κατωτέρω ἀναγραφομένῳ.

Τὸ ἀνωτέρω ψήφισμα ἐν συνόλῳ κανονίζει τὰς προσφοράς, τὰς γεννησομένας ταῖς Ἐλευσινίαις θεαῖς, ἐψηφίσθη δὲ μετὰ τοῦ 446 π. Χ. καὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Παρέβημεν δὲ ἐνταῦθα μόνην τὴν ὑπὸ τοῦ Λάμπωνος προταθεῖσαν προσθήκην.

Τὸ Πελαργικὸν προφανῶς εἶχε καταντήσῃ νὰ θεωρῇται ὡς κοινὸν κτῆμα. Οὐ μόνον τὰ σύνορα τῶν ἐν αὐτῷ ἱερῶν ἦσαν ἀόριστα, ἀλλὰ καὶ βωμοὶ εἶχον ἰδρυθῇ ἐν αὐτῷ ἄνευ τῆς ἀδείας τῶν ἀρμο-

δίων, εἶχε δὲ γεῖναι καὶ χρήσις αὐτοῦ ὡς λατομείου οἰκοδομικῶν ὑλῶν ἢ καὶ ὡς ἀγροῦ πρὸς θερισμόν. Ἐν ἄλλοις λόγοις, εἶχε καταληφθῇ παρανόμως χάριν ιδιωτικῆς ἐκμεταλλεύσεως. Τὴν παρανομίαν ταύτην πατάσσουσα ἡ ἀνωτέρω περικοπὴ τοῦ ψηφίσματος ἐπιβάλλει βαρεῖας ποινὰς εἰς τὴν ἐν τῷ μέλλοντι ἀθέτησιν.

Τὸ φυσικὸν λοιπὸν συμπέρασμα εἶναι ὅτι τὸ Πελαργικὸν δὲν ἦτο κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν χωρὸς, ἐν δύνатаί τις νὰ ὀνομάσῃ ἀσφαλῶς περικεκλεισμένον, οἷος πάντως ὤφειλε νὰ εἶναι, ἐὰν εἰσέτι ὑφίστατο ὡς προπύργειον ἀμύνης κατ' ἐχθρικῆς ἐπιθέσεως. Διότι ἐν πρώταις, ἐὰν μὲ ὅλον τὸν ἐπύρατον χαρακτῆρα τοῦ χώρου ἡδύναντο οἱ ἐργατικοὶ ἄνθρωποι νὰ εἰσέρχωνται ἀκωλύτως μὲ τὰ φορτηγά των ἀμάξια καὶ τὰς γεράνους των, τὸ τεῖχος βεβαίως ἦτο ἐν μέρει τοῦλάχιστον καταπεπτωκός. Εἰ δὲ μή, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι πᾶν ὅ,τι εἰσήγετο ἢ ἐξήγετο ὑπὸ τῶν παρανομούντων διήρχετο διὰ τῆς μιᾶς μεγάλης πύλης, τῆς παρὰ τὸν Ἄρειον Πάγον. Ἄλλως τε ἡ ἀδράνεια τῶν ἀρμοδίων περὶ τὴν ἐποπτείαν τοῦ χώρου τούτου δεικνύει ὅτι ἦτο ἀπερίφρακτος. Δεύτερον, δυσκόλως δύνата νὰ ἐξηγηθῇ τὸ βαρύτατον τῶν ἐν τῷ ψηφίσματι ἐπικηρυσσομένων ποινῶν, ἐὰν τὸ Πελαργικὸν ἡδύνάτο κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην νὰ κλεισθῇ· διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει οἱ βουλόμενοι νὰ ἐκμεταλλευθῶσι παρανόμως τὸν ἱερὸν χώρον ἡδύναντο ἀπλούστατα νὰ ἀναχαιτισθῶσιν εἰς τὴν πύλην, τοιαῦται δὲ παρανομίαι θὰ καθίσταντο σχεδὸν ἀδύνατοι. Ἐντελῶς ὁμοῦς διάφορος θὰ ἦτο ἡ θέσις τῶνπραγμάτων, ἐὰν τὸ Πελαργικὸν ἦτο ἀπερίφρακτον.

Θουκυδ. 6', 17: Ἐπειδὴ τε ἀφίκοντο εἰς τὸ ἄστυ, ὀλίγοις μὲν τισιν ὑπῆρχον οἰκῆσεις καὶ παρὰ φίλων τινὰς ἢ οἰκείων καταφυγή, οἱ δὲ πολλοὶ τὰ τε ἔρῃμα τῆς πόλεως ᾤκησαν καὶ τὰ ἱερὰ καὶ τὰ ἡρῶα πάντα πλὴν τῆς ἀκροπόλεως καὶ τοῦ Ἐλευσινίου καὶ εἰ τι ἄλλο βεβαίως κληστὸν ἦν· τὸ τε Πελαργικὸν καλούμενον τὸ ὑπὸ τὴν ἀκρόπολιν, ὃ καὶ ἐπάρατόν τε ἦν μὴ οἰκεῖν καὶ τι καὶ Πυθικοῦ μαντείου ἀκροτελεύτιον τοιόνδε διεκώλυε, λέγον ὡς τὸ Πελαργικὸν ἀργὸν ἄμεινον, ὁμοῦς ὑπὸ τῆς παραχρῆμα ἀνάγκης ἐξῆκῃθη· καὶ μοι δοκεῖ τὸ μαντεῖον τούναντίον ξυμβῆναι ἢ προσεδέχοντο· οὐ γὰρ διὰ τὴν παράνομον ἐνοίκησιν αἱ ξυμποραὶ γενέσθαι τῇ πόλει, ἀλλὰ διὰ τὸν πόλεμον ἢ ἀνάγκη τῆς οἰκήσεως, ὅν

⁴² Πρβλ. Foucart, *Bull. Corr. Hell.* 1880, IV. σελ. 225 ἐπ. Dittenberger, *Syll. I. Gr.* 13.

⁴³ Πολυδεύκ. Η, 101.

οὐκ ὀνομάζον τὸ μαντεῖον. προῆδαι μὴ ἐπ' ἀγαθῷ ποτε αὐτὸ κατοικισθῆσόμενον. κατεσκευάσαντο δὲ καὶ ἐν τοῖς πύργοις τῶν τειχῶν πολλοὶ καὶ ὡς ἕκαστός που ἐδύνατο· οὐ γὰρ ἐχώρησε ξυνελθόντας αὐτοὺς ἡ πόλις, ἀλλ' ὕστερον δὴ τὰ τε μακρὰ τείχη ᾤκησαν κατανειμύμενοι καὶ τοῦ Πειραιῶς τὰ πολλά.

Γνωστὸν τυγχάνει τοῖς ἐρμηνευταῖς τοῦ Θουκυδίδου ὅτι παρ' αὐτῷ πλειστάκις τὸ τρίτον μέλος ἀλληλενδέτου σειρᾶς προτάσεων συνδέεται μὲ τὰ προηγούμενα διὰ τοῦ συνδέσμου τέ⁴⁴. Τοιοῦτόν τι συμβαίνει καὶ ἐν τῷ προκειμένῳ ἀποσπασματι· ἡ πρότασις, ἡ ἀρχομένη ἐκ τῶν λέξεων τό τε Πελασγικὸν καλούμενον, ἀποτελεῖ τὸ τρίτον μέλος τῆς ὅλης ἀλληλενδέτου σειρᾶς. Ἐν τῇ προηγούμενῃ προτάσει χαρακτηρίζει ὁ Θουκυδίδης τὴν Ἀκρόπολιν ὡς ἱερὸν, τοῦθ' ὅπερ εἶναι ἰσοδύναμον πρὸς τέμενος. Ἐπίσης καὶ τὸ Ἐλευσίνιον εἶναι ἱερὸν, ἡ αὐτὴ δὲ λέξις ὑπονοεῖται ἐν τοῖς ἐπομένοις καὶ εἴ τι ἄλλο. Οὐδεμία δὲ ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ ἔννοια τῆς λέξεως ταύτης ἐπεκτείνεται καὶ περαιτέρω καὶ ὅτι καὶ τὸ Πελαργικὸν ὁ Θουκυδίδης θεωρεῖ ὡς ἱερὸν. Τοιοῦτο δὲ καὶ πράγματι ἦτο. Ἡ Ἀκρόπολις ὡς ἱερὸν, δὲν ἡδύνατο νὰ κατοικηθῇ ὑπ' ἀνθρώπων, περιεῖχε δὲ ἱερὰ καὶ βωμούς. Αὐτὰς ταύτας τὰς ιδιότητας εἶχε καὶ τὸ Πελαργικόν· ἦτο ἱερὸν κατὰ τὴν αὐτὴν ἀκριβῶς ἔννοιαν, καθ' ἣν καὶ τὸ Κιρραῖον πεδῖον, ὡσαύτως ἐπάρατον καὶ ἀργόν, ἡδύνατο νὰ ὀνομάζεται ἱερὰ γῆ⁴⁵.

Τὸ ἀνωτέρω λοιπὸν χωρίον τοῦ Θουκυδίδου παρέχει μίαν ἐτι σαφεῖ ἐπικύρωσιν τῆς γνώμης ἡμῶν, ὅτι τὸ τεῖχος τοῦ Πελαργικοῦ δὲν ὑφίστατο ἀκέραιον κατὰ τὴν ἑναρξιν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Διότι, κατὰ τὸν Θουκυδίδην, εἰς τοὺς ἐκ τῶν περιχώρων κατὰ τὴν ἑναρξιν τοῦ πολέμου μετοι-

κῆσαντας εἰς τὸ ἄστυ ἀπηγορεύθη ἡ ἐν παντὶ ἱερῷ καὶ ἡρώϊ ἐνοίκησις ὅπερ ἦτο βεβαίως κληστόν. Καὶ ἡ μὲν Ἀκρόπολις ἡδύνατο νὰ κλεισθῇ βεβαίως διὰ τῶν Προπυλαίων, ὁμοίως καὶ τὸ Ἐλευσίνιον· τὸ δὲ Πελαργικόν, καίπερ ἱερὸν καὶ αὐτὸ καὶ ἐπάρατον μάλιστα, κατελήφθη ὑπὸ τῶν συρρευσάντων ἀγροτῶν πρὸς ἐνοίκησιν. Προδήλως ἄρα δὲν ἦτο κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους βεβαίως κληστόν, ἐπομένως δὲν ἦτο χῶρος ἐπιδεχόμενος ἀμυναν κατὰ τῶν πολεμίων. Ἡ μαρτυρία αὕτη τοῦ Θουκυδίδου εἶναι τοσούτῳ μᾶλλον ἀξιοσημείωτος, καθ' ὅσον ῥητῶς ἀντιπαραβάλλει τὴν Ἀκρόπολιν καθ' ἑαυτὴν καὶ τὸ Πελαργικόν, τοῦθ' ὅπερ ἔχει μεγίστην σημασίαν διὰ τὴν παροῦσαν συζήτησιν. Ἡ μὲν Ἀκρόπολις ἦτο βεβαίως κληστή, καὶ δὲν κατωκλήθη ὑπ' ἀνθρώπων· τὸ δὲ Πελαργικόν δὲν ἦτο βεβαίως κληστόν καὶ ἐπομένως κατωκλήθη.

Ὅθεν ἔχομεν ἰσχυροὺς λόγους νὰ πιστεύωμεν ὅτι τὸ Πελαργικόν κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Περικλέους εἶχε παύσει τοῦ νὰ ᾔναι ὀχύρωμα τῆς Ἀκροπόλεως. Ἦδη ἐγείρεται τὸ ζήτημα, ἂν καὶ τὸ τεῖχος τὸ περιβάλλον τὴν κορυφὴν τῆς Ἀκροπόλεως, κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους εἶχε χαρακτῆρα ὀχυρωματικόν.

Ἡ ἐκ βάθρων ἀνασκαφὴ τῆς Ἀκροπόλεως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀρχαιολόγων ἔλυσε τὸ ζήτημα τοῦτο ὀριστικῶς. Τὸ τεῖχος τοῦτο ἐκτίσθη μετὰ τὰ Μηδικά⁴⁶. Ἦτο κρηπίδωμα μᾶλλον («retaining-wall»), ἀπετέλει δὲ οὐσιῶδες μέρος τοῦ σχεδίου, καθ' ὃ ἡ ἐσωτερικὴ τῆς Ἀκροπόλεως ἐπιφάνεια οὐ μόνον ἰσοπεδώθη ἀλλὰ καὶ ἐπεξετάθη⁴⁷. Ὁ Παρθενὼν κατὰ τὸ μείζον αὐτοῦ μέρος ἱδρύεται ἐπὶ τεχνικοῦ ἐδάφους ἥτοι προσχώσεως, ἀπὸ τοῦ κατὰ μῆκος ἄξωνος αὐτοῦ μέχρι τοῦ Κιμωνείου τείχους. Μόνον διὰ τοιοῦτου μέτρου ἡδύνατο νὰ ἐξευρεθῇ κατάλληλος τοποθεσία διὰ τὸν μεγαλοπρεπῆ τοῦτον ναόν. Τὸ νέον τεῖχος καὶ ἡ πρόσχωσις ἐκάλυ-

⁴⁴ Τὸ γεγονός τοῦτο, ὡς καὶ τὴν φανεράν ἐρμηνείαν τῶν ἐκδοτῶν, ἐκδηλουμένην διὰ τῆς στίξεως τοῦ χωρίου, περικλῶν ὁ κ. Dörpfeld ἐζήτησε νὰ συνδέσῃ τὴν πρότασιν, τὴν ἀρχομένην τό τε Πελασγικόν, στενῶς μετὰ τῆς περαιτέρω προτάσεως, τῆς ἀρχομένης κατεσκευάσαντο δέ, οὕτω δ' ἀπορρίπτεται ὅτι τὸ Πελαργικὸν ἔνταῦθα εἰς τὴν αὐτὴν ὑπάγεται κατηγορίαν μὲ τοὺς πύργους τῶν τειχῶν, ἐπομένως ὅτι οὐ μόνον ὑφίστατο κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἀλλὰ καὶ ὑφίστατο μάλιστα ὡς ὀχύρωμα. Τοιοῦτος ὁμοῦς συνδυασμὸς τῶν προτάσεων εἶναι προφανῶς ἀπαράδεκτος.

⁴⁵ Αἰσχίν. γ', 107, 108, 109. Ὁ Λιδάκιος (α', σελ. 470) συνδυάζων τὴν Κίρραν μετὰ τοῦ Πελαργικοῦ· ἐξάριστος ἡ πόλις ὡς ὁ Κιρραῖων λιμὴν, ἐπάρατος ὡς τὸ Πελασγικὸν ἐκεῖνο.

⁴⁶ Dörpfeld, *Ausgrabungen auf der Akropolis*, *Mitth. d. Inst.* 1886, XI, σελ. 164.

⁴⁷ Curtius, *Eleusinion und Pelargikon*, *Sitz. ber. d. Berl. Ak.* 1881, σελ. 511, καὶ *Gesam. Abh.* 1894, I, σελ. 449. — Ἰδὲ ὡσαύτως Loescheke, *Die Enneakrunosepisode bei Pausanias*, 1883, σελ. 13, σημ. 23. Milchhöfer, *Athen*, *Baumeister's Denkm.* 1885, I, σελ. 210. Wachsmuth, *Ber. d. sächs. Ges. d. Wiss.* 1887, σελ. 400. Lolling, *Topogr. v. Athen*, *Müller's Handb.* 1889, III, σελ. 336.

ψαν πάντα τὰ λείψανα τοῦ προγενεστέρου Πελασγίου τείχους⁴⁸.

Τὸ νέον τεῖχος ἦτο ὀγκῶδες, ἔτι δὲ καὶ τὴν σήμερον ἔχει ὄψιν στιβαρὰν τῷ κάτωθεν θεωμένῳ. Τοῦτο ἐννοεῖ ὁ Πausanias δταν, ἀναφέρων ὅτι μίαν καὶ μόνην εἰσοδὸν ἔχει ἡ Ἀκρόπολις, ὀνομάζῃ αὐτὸ τεῖχος ἐχυρόν⁴⁹. Ἦτο δὲ τοῦτο ἐν τῶν ἀγλαϊσμάτων τῶν νέων Ἀθηναίων. Ὁ Πλούταρχος ἀναφέρει τὸ μεσημβρινὸν τεῖχος ὡς ἀγαλμα καὶ σύμβολον ἐν τῇ αὐτῇ κατηγορίᾳ μὲ τὸν Παρθενῶνα καὶ τὰ Προπύλαια⁵⁰. Οὐδεὶς ὅμως τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων ἀναγράφει τὴν οἰκοδόμησιν, ἀνοικοδόμησιν ἢ ἐπισκευὴν τοῦ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τείχους μετὰ τὰ Μηδικά, ὡς ἔργου ὀχυρωματικοῦ.

Ταῦτα δεόν νὰ καταστήσωσιν ἡμᾶς, ἐν τῇ ἐξετάσει τῶν πολλῶν ζητημάτων ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ναοὺς, ἐπιφυλακτικοὺς περὶ τὴν παραδοχὴν τῆς θεωρίας, ὅτι κατὰ τὴν Ε' ἑκατονταετηρίδα τὸ τεῖχος τῆς Ἀκροπόλεως ἐπεσχευάσθη πρὸς ἀμυντικοὺς σκοπούς. Διότι παρὰ τοῖς συγγραφεῦσιν οὐδὲν εὑρηται πρὸς ὑποστήριξιν τῆς θεωρίας ταύτης. Ἐχομεν κατὰ νοῦν κυρίως τὴν γνώμην τοῦ διασήμεου ἀρχαιοδίφου, οὔτινος αἱ ἐναντίου τῶν ἡμετέρων γνώμαι περὶ τοῦ κυρίου ὑπ' ὄψιν ἡμῶν ζητήματος ἐξετέθησαν ἐν ἀρχῇ τῆς παρούσης πραγματείας, τὴν γνώμην λέγομεν, καθ' ἣν τὰ γνωστὰ ἐκ μαρμάρου ἀτελῆ τύμπανα κίωνων, τὰ ἐγκεκτισμένα ἐν τῷ βορείῳ τείχει τῆς Ἀκροπόλεως, ἐτέθησαν ἐκεῖ ἀμέσως πρὸ ἢ μετὰ τὴν ἐν Τανάγρα μάχην (457 π. Χ.), ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι, φοβούμενοι εἰσβολὴν καὶ ἐπιθέσιν τῶν πολεμίων, ἐν τάχει ἐζήτησαν τὰ καταστήσωσι τὸ τεῖχος τῆς Ἀκροπόλεως ἐχυρόν⁵¹. Ἐχοντες ὑπ' ὄψει τὰ προσαχθέντα πειστήρια δυσκόλως δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν τὴν θεωρίαν ταύτην ὡς πιθανὴν καὶ. Τοὺς ἐνδοιασμοὺς ἡμῶν τούτους ἐπαυξάνει ἡ μελέτη τῶν ἱστορικῶν συμβάντων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Τῷ 457 αἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς δόξης καὶ τῆς δυνάμεως αὐτῶν. Τὸν ἐγκύπτοντα εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς πε-

ριόδου ταύτης ἐκπλήσσει ἡ θαυμασία τῶν Ἀθηναίων δραστηριότης ἔξω τῆς χώρας αὐτῶν. Ἐν ἔτει 463 ὑπέταξαν τὴν Θάσον, τῷ 461 ἐπέμψαν μεγάλας στρατιωτικὰς δυνάμεις ὑπὸ τὸν Κίμωνα πρὸς βοήθειαν τῶν Λακεδαιμονίων κατὰ τὴν πολιορκίαν τῶν Εἰλώτων ἐν Ἰθώμῃ· κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος συνεμάχισαν μετὰ τῶν Ἀργείων, Θεσσαλῶν καὶ Μεγαρέων, ἔκτισαν τὰ μακρὰ τεῖχη ἐν Μεγάροις καὶ ἀνέλαβον αὐτοὶ τὴν φρουρὰν αὐτῶν. Ἐν ἔτει 460 εἶχον ἐν Κύπρῳ 200 ναῦς ἰδίας τε καὶ τῶν συμμάχων, ἃς ἀπέστειλον εἰς Αἴγυπτον πρὸς ἐπικουρίαν τοῦ Ἰνάρου· τῷ αὐτῷ ἔτει ἐκράτησαν τῶν Λακεδαιμονίων ἐν τῇ παρὰ τὴν Κερκυράλειαν ναυμαχίᾳ, ἐκυρίευσαν ἐβδομήκοντα ναῦς τῶν Αἰγινήτων ἔξωθι τῆς Αἰγίνης καὶ ἐπολιόρκησαν αὐτήν, κατετρόπωσαν δὲ διὰ στρατεύματος ἐκ γερόντων καὶ νεανίσκων τοὺς Κορινθίους παρὰ τὰ Μέγαρα. Καὶ ναὶ μὲν ὑπέστησαν ἐν Τανάγρα ἡτταν, μετὰ παρέλευσιν ὅμως 62 ἡμερῶν ἔκαμον νέαν ἐκστρατείαν πρὸς ἄρκτον καὶ ἐγένοντο κύριοι τῆς τε Βοιωτίας καὶ τῆς Φωκίδος. Τῷ 456 ὑπέταξαν τοὺς Αἰγινήτας, κατὰ δὲ τὸ ἐπόμενον ἔτος περιπλεύσαντες τὴν Πελοπόννησον ἔκαυσαν τὰ νεώρεια τῶν Λακεδαιμονίων, ἐκυρίευσαν τὴν Χαλκίδα τῶν Κορινθίων καὶ ἐνίκησαν τοὺς Σικυωνίους. Τόσον δὲ κραταιοὶ ἦσαν, ὥστε ἐν ἔτει 451 οἱ Πελοποννήσιοι συνωμολόγησαν μετ' αὐτῶν πενταετείς σπονδὰς· τότε ἐν τῇ ἀκατασχέτῳ πολυπραγμοσύνη των, οἱ Ἀθηναῖοι ἐπέμψαν 200 ναῦς ἐπὶ Κύπρον. Ταῦτα πάντα ἱστορεῖ ὁ Θουκυδίδης⁵².

Τοιαύτη λοιπὸν ἐπιτυχὴς τῶν Ἀθηναίων δρᾶσις ἔξω τῆς χώρας αὐτῶν οὐδαμῶς βεβαίως συνάδει πρὸς τὸν ὑποτεθέντα φρόνον ἐπιθέσεως τῶν πολεμίων ἐντὸς αὐτῶν τῶν τειχῶν τῆς πόλεως. Εὐλόγως ἄρα δυνάμεθα νὰ ἀμφισβητήσωμεν τὸ ὁρθὸν τοῦ γεγονότος τῆς ἐξηγήσεως ταύτης, ὅτι τὰ κιονοτύμπανα ἐκεῖνα ἐνεκτίσθησαν εἰς τὸ βόρειον τεῖχος κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Οὐδ' ἐλλείπουσιν ἄλλως τε ἄλλαι λογικαὶ εἰκασίαι περὶ τοῦ λόγου δι' ὃν εὑρίσκονται ἐκεῖ.

Ἐὰν λοιπὸν παραδεχθῶμεν ὅτι τὸ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τεῖχος ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Περικλέους δὲν ἔφερε χαρακτῆρα ὀχυρωματικόν, ἀφεύκτως ἔπεται φυσικὸν συμπέρασμα μεγάλης διὰ τὴν παροῦσαν πραγματείαν σπουδαιότητος, ἥτοι, ὅτι λίαν ἀπίθανον

⁴⁸ Ἰδὲ τὰ ἐν σελ. 29 σημ. 21 ἀναφερόμενα σχήδια.

⁴⁹ Pausan. α', 22, 4.

⁵⁰ Πλούταρχ. ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ Πότερον Ἀθηναῖοι κατὰ πόλεμον ἢ κατὰ σοφίαν ἐνδοξότεροι, 7, σελ. 349 D.

⁵¹ Dörpfeld, Der ältere Parthenon, Mitth. d. Inst. 1892, XVII, σελ. 189.

⁵² Θουκυδ. α', 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 112.

εἶναι ὅτι τὸ Πελαργικὸν κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἐσώζετο ὡς πολυσύνθετον ὀχύρωμα, ἐξασφαλίζον τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς Ἀκροπόλεως.

Ἡ γνώμη δὲ ὅτι ἡ Ἀκρόπολις δὲν ἦτο φρούριον κατὰ τὴν Ε' ἑκατονταετηρίδα, δὲν συνεπάγεται τὴν ἄρνησιν τοῦ ὅτι ἡδύνατο νὰ κλεισθῇ. Ἀπ' ἐναντίας ὑπάρχουσι πολλὰ τεκμήρια τοῦ ὅτι ἡδύνατο νὰ κλεισθῇ βεβαίως, κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Θουκυδίδου. Ὅταν ἀναλογισθῶμεν τοὺς μεγάλους θησαυροὺς, τοὺς φυλαττομένους ἐν αὐτῇ, ἐννοοῦμεν τὸν σκοπὸν τῶν ἐν τοῖς Προπυλαίοις πέντε στερεῶν ἐκ ξύλου θυρῶν. Ἡ μαρτυρία τοῦ Θουκυδίδου, ὅτι ἦτο κληστή καὶ ὅτι ἀπηγορεύθη ἡ ἐν αὐτῇ ἐγκατάστασις ἀνθρωπίνων ἐνδιαιτημάτων κατὰ τὴν ἑναρξιν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, παρετέθη ἤδη⁵³. Ἡ Λυσιστράτη τοῦ Ἀριστοφάνους, ἥτις περαιτέρω ληφθῆσεται ὑπ' ὄψιν, ἐπικυροῖ τοῦτο καθ' ὅλα.

Ὁ τοιοῦτος ὁμῶς ἀποκλεισμός ἦτο καθαρῶς μέτρον ἐσωτερικῆς διοικήσεως. Οἱ ἀποκλεισθέντες ἦσαν Ἀθηναῖοι πολῖται, οὐχὶ πολέμιοι, οἵτινες εἶχον διασπάσει τὰ ἐξωτερικὰ ὀχυρώματα τῆς πόλεως καὶ εἶχον εἰσδύσει ἐντὸς τῶν τειχῶν αὐτῆς. Διὸ δὲν ἐκπλησσομένη⁵⁴, ἀναγινώσκοντες ὅτι κατὰ τοὺς θορυβώδεις χρόνους τοὺς ἐπακολουθήσαντας τὴν ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς πανολεθρίαν οἱ Τριάκοντα, ἀφοῦ ἔδωκαν τὰς χεῖρας εἰς τὸ αἷμα τῶν ἰδίων αὐτῶν συμπολιτῶν, μετεκαλέσαντο φρουρὰν Λακεδαιμονίων, ἣν καὶ ἐγκατέστησαν προσωρινῶς ἐν Ἀκρόπολει, τῇ μεστῇ τῶν μνημείων τῆς δόξης τῶν Ἀθηναίων, πρὸς ἐκφοδισμόν τῶν ἀστῶν⁵⁵. Οἱ Λακεδαιμόνιοι οὗτοι κατέλαβον τὴν Ἀκρόπολιν ἀπαράλλακτα ὅπως τὴν σήμερον πολλάκις ἐν ὥρᾳ πολέμου στρατιῶται καταυλίζονται ἐν ναῷ. Οὐδαμοῦ ἀναφέρεται ὅτι κατὰ τὸ συμβᾶν τοῦτο ἡ Ἀκρόπολις ἦτο φρούριον· ἡ δὲ δρᾶσις τῆς φρουρᾶς δὲν ἦτο ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, ἀλλ' ἐν ἄστει ἢ θύραθι.

Πρὸς τοῦτοις παρατηρητέον ὅτι οἱ τὸ γεγονός τοῦτο ἀναγράφοντες ἱστορικοὶ ἀναφέρουσι ῥητῶς τὴν ἐγκατάστασιν τῆς φρουρᾶς τῶν Λακεδαιμονίων ἐν τῇ Ἀκρόπολει· ἐνῷ βεβαίως τὸ Πελαργικὸν ἦτο

καταλληλότερον διὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν 700 ἐκείνων στρατιωτῶν, ἐὰν ὑφίστατο κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Ἀλλ' οὐδαμοῦ ἐνταῦθα ἀπαντᾷ μνεία τοῦ Πελαργικοῦ. Ἀπ' ἐναντίας βεβαίως ὁ Ξενοφῶν δτι, μετὰ τὴν ἔξωσιν τῶν τυράννων καὶ τὴν ἀποχώρησιν τῆς φρουρᾶς, «οἱ ἐκ τοῦ Πειραιῶς ἀνελθόντες σὺν τοῖς ὅπλοις εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ἔθυσαν τῇ Ἀθηνᾷ»⁵⁶. Ἡ Ἀκρόπολις ἄρα ἦτο ἱερὸς χώρος, ἐν αὐτῇ δὲ οἱ φυγάδες μετὰ τὴν κάθοδον αὐτῶν προσέφερον θυσίας εὐχαριστηρίου.

Ἦδη μεταβαίνω εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν προβαλλομένων τεκμηρίων τοῦ ὅτι τὸ Πελαργικὸν ὑφίστατο δῆθεν ὡς φρούριον ἢ ὀχύρωμα ἐν τοῖς μετὰ τὰ Μηδικὰ χρόνοις.

Προβάλλονται ἐν πρώτοις δύο χωρία ἐκ τοῦ Ἀριστοφάνους, ἅτινα ἰδιαζόντως ὅλως ἐρμηνευόμενα, τοιαύτην διάκρισιν ποιοῦνται μεταξὺ Ἀκροπόλεως καὶ Πελαργικοῦ, ἀμφοτέρων ὡς ὀχυρωμένων τόπων, ὥστε νὰ καθίσταται ἀναπόδραστον δῆθεν τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ Πελαργικὸν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ μεγάλου κωμικοῦ διεσώζετο ἔτι ὡς ὀχύρωμα. Ἀμφότερα πρὸς τοῦτοις, ἢ τε Ἀκρόπολις καὶ τὸ Πελαργικόν, ἀπετέλουν τὴν πόλιν, ἡ δὲ λέξις αὕτη, κατὰ τὴν νέαν ταύτην ἐρμηνείαν, εὐρίσκετο καὶ ἐπὶ Ἀριστοφάνους ἐν δημῳδῇ χρήσει ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἀκριβῶς σημασίαν οἷαν εἶχε κατὰ Θουκυδίδην καὶ ἐν τῇ πρὸ τοῦ Θησέως ἐποχῇ⁵⁷.

Τὸ πρῶτον τῶν χωρίων τούτων εἶναι τὸ ἐξῆς·

Ἀριστοφ. Λυσιστρ. 476-483:

Χορ. ὦ Ζεῦ, τί ποτε χρῆσόμεθα τοῖσδε τοῖς κνωδάλοις ;
οὐ γὰρ ἔτ' ἀνεκτὰ τὰδ', ἀλλὰ βασανιστίον
τόδε σοι τὸ πάθος μετ' ἐμοῦ
ὅ τι βουλόμεναί ποτε τὴν Κραναὰν
κατέλαβον ἐφ' ὅτι τε
μεγαλόπετρον ἄβατον ἀκρόπολιν
ἱερὸν τέμενος.

Κατὰ τὴν ῥηθεῖσαν ἐρμηνείαν ἡ Κραναὰ ἐνταῦθα σημαίνει τὸ Πελαργικόν. Αἱ γυναῖκες κατέλαβον τό τε Πελαργικόν καὶ τὴν Ἀκρόπολιν, ἥτοι

⁵³ Θουκυδ. 6', 17, ἰδὲ ἡμετέραν σελ. 36.

⁵⁴ Ἰδὲ σελ. 26 σημ. 3.

⁵⁵ Ξενοφ. Ἑλλην. 6', 3, 13, 14. Λυσίου 12, 94. Ἀριστοτέλ. Ἀθην. Πολιτ. 37. Πλουτάρχ. Λύσανδρ. 15.

⁵⁶ Ξενοφ. Ἑλλην. 6', 4, 39.

⁵⁷ Θουκυδ. 6', 15. Τὴν ἐρμηνείαν τῆς προτάσεως ταύτης ἰδὲ ἐν σελ. 51.

τὴν πόλιν τῶν Ἀθηναίων ἐν τῇ εἰδικῇ τῆς λέξεως σημασίᾳ⁵⁸.

Ἐὰν δμως τὸ Πελαργικὸν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην περιεβάλλετο ὑπὸ τοῦ μεγάλου ἐξωτερικοῦ αὐτοῦ τείχους, ὃ δὲ Ἀριστοφάνης ἐνόει τὸν ὑπὸ τούτου περικλειόμενον χώρον, ἀπορίας ἄξιον εἶναι ὅτι δὲν λέγει ρητῶς τὸ *Πελαργικόν*. Αὐτὸς ἐγνώριζε καλῶς τὸ μέρος⁵⁹. Διὰ τῆς τοιαύτης δὲ ἐκφράσεώς του ἔρριπεν εἰς σύγχυσιν τοὺς ἀναγνώστας του, διότι πάντες οἱ ἐρμηνευταί, ἀρχαῖοι τε καὶ νεώτεροι, ἀπέδωκαν τὸ ἐπίθετον *Κραναὰν* εἰς αὐτὴν τὴν Ἀκρόπολιν. Ἀλλὰ καὶ ὀνομάζων τὸ Πελαργικὸν *Κραναὰν* ὁ Ἀριστοφάνης δὲν ἐποίησατο ὁρθὴν τῆς λέξεως χρῆσιν· διότι τὸ ἐπίθετον *κραναὰς* οὐ μόνον ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐρμηνευτῶν ἐξηγεῖται διὰ τῶν λέξεων *τραχύς*, *ὄρειος*, *κάρηνα ἔχων*, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς συγγραφεῦσιν οὐδέποτε λέγεται περὶ τεχνιτῶν πραγμάτων, οἷα τὰ κλιμακωτὰ ἐπίπεδα, τὰ ὀγκώδη τεῖχη καὶ αἱ ἰσχυραὶ πύλαι τοῦ Πελαργικοῦ. Ὁ Ὅμηρος ὀνομάζει *κραναὰν* τὴν Ἰθάκην, τὴν Δῆλον, καὶ τὴν ἀκρόπολιν τῆς Ἐλευσίνος⁶⁰. Ὁ Πίνδαρος τὴν Δῆλον καὶ τὰς Ἀθήνας⁶¹, ὁ Ἀριστοφάνης τὰς Ἀθήνας καὶ ἅπαξ ἐν ἄλλῃ κωμῳδίᾳ αὐτὴν τὴν Ἀκρόπολιν⁶². Ἡ τοιαύτη δὲ χρῆσις τῆς λέξεως εἶναι σαφής· τὸ ἐπίθετον *κραναὰς* ἀρμόζει εἰς τὸν ὑψηλόν, τραχύν, φυσικὸν βράχον τῆς Ἀκροπόλεως, οὐχὶ δμως εἰς τεχνητόν τι ὀχύρωμα κείμενον παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ βράχου ἐκείνου. Ἀλλὰ καὶ πάντῃ δυσνόητον ἀπομένει, ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω προβληθεῖσαν ἐρμηνείαν, καθ' ἣν ὁ ποιητὴς παρατάσσει δῆθεν καὶ ἀντιπαραβάλλει τὴν *Κραναὰν* καὶ *Ἀκρόπολιν*, δυσνόητον εἶναι, λέγομεν, διατί ἡ ἑτέρα τῶν λέξεων τούτων στερεῖται τοῦ δεικτικοῦ ἄρθρου, ἐνῶ παραλλήλως πρὸς τὴν *Κραναὰν* ἔπρεπε νὰ ἔχωμεν τὴν *Ἀκρόπολιν*⁶³.

⁵⁸ Ὁ Dörpfeld φρονεῖ ὅτι ἡ σκηνὴ τῆς κωμωδίας ταύτης ὑπόκειται παρὰ τὴν ἐξωτερὰν πύλιν τῆς πόλεως ταύτης, πλησίον τοῦ Ἀρείου Πάγου· Ἰδὲ σελ. 55.

⁵⁹ Ἰδὲ Ἀριστ. Ὀρνιθ. 832, 868.

⁶⁰ Τὴν Ἰθάκην ἐν Γ 201, α 247, ο 510, π 124, φ 346. Τὴν Δῆλον ἐν Ὀρνιθ. Ἀπόλλ. 16. Ἐλευσίνος *κραναὰν* *πολιέσθρον*. Ὀρνιθ. 356.

⁶¹ Ἰοθμ. α', 3· Ὀλυμπ. ζ', 182, ιγ', 38. Νεμ. η', 11.

⁶² Ὀρνιθ. 123. Ἀχαρν. 75.

⁶³ Ἀλλαχοῦ ὁ ποιητὴς τὴν ὀνομάζει ἢ τὴν ἀκρόπολιν, *Λυσιστρ.* 176, 179, 241, ἢ (ἅπαξ) ἀκρόπολιν *ἐμάν*, αὐτόθι 263. — Ἀπέναντι

Τὸ ἕτερον τῶν μνημονευθέντων χωρίων εἶναι τὸ ἐξῆς:

Ἀριστοφ. Ὀρνιθ. 826-836:

Χορ. Λιπαρὸν τὸ χρῆμα τῆς πόλεως. τίς δαὶ θεὸς πολιοῦχος ἔσται; τῷ ξανοῦμεν τὸν πέπλον;
 Εὐ. τί δ' οὐκ Ἀθηναίαν ἰῶμεν πολιάδα;
 Πειθ. καὶ πῶς ἂν ἔτι γένοιτο' ἂν εὐτακτος πόλις, ὅπου θεὸς γυνὴ γεγονυῖα πανοπλίαν ἔστηκ' ἔχουσα, Κλεισθένης δὲ κερκίδα;
 Εὐ. τίς δαὶ καθέξει τῆς πόλεως τὸ Πελαργικόν;
 Χορ. ὄρνις ἀφ' ἡμῶν τοῦ γένους τοῦ περικοῦ, ὅσπερ λέγεται δεινότατος εἶναι πανταχοῦ Ἀρεως νεοττός.
 Εὐ. ὦ νεοττὲ δίσποτα·
 ὥς δ' ὁ θεὸς ἐπιτήδειος οἰκεῖν ἐπὶ πετρῶν.

Ἐνταῦθα κατὰ τὴν νέαν ἐρμηνείαν, ἡ μὲν Ἀκρόπολις ἀφιεροῦται τῇ Ἀθηνᾷ, τὸ δὲ Πελαργικὸν τῷ ἄλεκτρονι, ἀμφοτέρω δὲ ὁμοῦ ἀποτελοῦσι τὴν πόλιν, ἐν ἣ σημασίᾳ εἶχεν ἡ λέξις αὕτη πρὸ Θησεύς.

Ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ δμως τοῦ χωρίου τούτου ὀφείλομεν νὰ μὴ λησμονῶμεν τὴν φύσιν τῆς κωμωδίας, ἐξ ἧς τὸ ἀπεσπάσαμεν. Αὕτη δὲ εἶναι σκηνὴ οὐχὶ πραγματικὴ, ἀλλὰ καθαρῶς πλάσμα τῆς φαντασίας τοῦ ποιητοῦ, ὅπως τὸ Ὀνειρον *Θερινῆς Νυκτὸς* τοῦ Σαῖξηπέρου, ἐγράφη δὲ πρὸς διασκέδασιν τῆς βαρυθυμίας τῶν Ἀθηναίων κατὰ τὸ 414 π.Χ., καθ' ἣν ἐποχὴν ἡ δυσοίωνος εἰς Σικελίαν ἐκστρατεία προσήγγιζεν εἰς τὴν πανολεθρίαν αὐτῆς.

Οἰανδῆποτε δὲ σημασίαν καὶ ἂν ἀποδώσωμεν εἰς τὴν λέξιν *πόλις* ἀλλαχοῦ, βεβαίως ἐν τῇ παρούσῃ περιστάσει σημαίνει τὴν ὅλην πόλιν τῶν πτηνῶν,

τοιούτων δεδομένων, ὑποβάλλω ἐρμηνείαν τοῦ προκειμένου χωρίου ἀπλουστέραν, κατ' ἐμὴν γε γνώμην, τῆς παρὰ τοῖς ἐρμηνευταῖς εὐρίσκωμένης, τοῦτ' ἔστιν ἐκλαμβάνω τὸ *κραναὰν* ὡς ἀπλοῦν ἐπίθετον, ἀναφερόμενον εἰς τὴν ἀκρόπολιν, τὴν δὲ ὅλην πρότασιν διατάσσω ὡς ἐξῆς· *ὅτι βουλόμεθαί ποτε ἐφ' ὅτι τε κατέλαθον τὴν κραναὰν μεγάλῳ πετρῶν ἄδατον ἀκρόπολιν*. Ἄλλως τε τὸ θηλυκὸν *κραναὰ* ὡς οὐσιαστικὸν οὐδαμοῦ ἄλλοθι ἀπαντᾷ· οὐσιαστικὰ ἔχομεν μόνον τὰ *Κρανααὶ* (δηλ. Ἀθῆναι), *Κραναοὶ* (δηλ. Ἀθηναῖοι) καὶ *Κραναὸς* (μυθικός βασιλεὺς τῶν Ἀθηνῶν). Εἰς τοὺς Ἀχαρν. τοῦ Ἀριστοφάνους, ὁ ποιητὴς ἀποκαλεῖ τὴν Ἀκρόπολιν, ὡς *κραναὰ πόλις* (στίχ. 75). Ἡ διάταξις τῶν λέξεων ἐν τῇ λυρικῇ ποιήσει οὐδόλως ἐπηρεάζει τὴν ἡν προτείνω ἐρμηνείαν. Ὡς πρὸς τὴν διπλὴν ἐρώτησιν, πρὸς Ὀρν. 403: *κἀναπυθώμεθα τοὺςδε τίνας ποτε καὶ πόθεν ἔμολον εἶνα ε' ἐπείροισιν*; ὡς πρὸς δὲ τὸν χωρισμὸν οὐσιαστικοῦ καὶ ἐπιθέτου διὰ τοῦ βήματος, πρὸς Ὀρν. 101 (δίς): *ἱερὰν χθονίαις δεξαμένη λαμπάδα κοῦραι ξὺν ἐλευθερᾷ πάτρια χορεύσασθε βοᾷ*. Ἡ προτεινόμενη ἐρμηνεία δὲν μεταβάλλεται εἰς *κραναὰν* γράψωμεν εἰς *Κραναὰν*.

τὴν *Νεγελοκοκκυρίαν*, οὐχὶ τὴν Ἀκρόπολιν αὐτῆς⁶⁴. Πρὸς τοῦτοις παρατηρητέον ὅτι ἡ γενομένη πρότασις, ὅπως ἡ Ἀθηνᾶ ἀνακηρυχθῇ *πολιοῦχος* τῆς νέας πόλεως, ἐντόνως ἀπορρίπτεται (στιχ. 829 — 831). Ὅθεν ἡ ἐπομένη ἐρώτησις (στιχ. 832) εἶναι κατ' οὐσίαν ἡ αὐτὴ μὲ τὴν προηγουμένην, ἡδύνατο δὲ νὰ ἐκφρασθῇ καὶ διὰ τῶν λέξεων: «*τίς δαὶ καθέξει τὴν πόλιν*;» ἢ, «*τίς δαὶ θεὸς πολιοῦχος ἔσται*;»⁶⁵. Ὁ θεὸς ὅστις ἐπὶ τέλους ἀνακηρύσσεται *πολιοῦχος* εἶναι ὁ *Περσικὸς νεοπτόρ*, καταλλήλोटτος διὰ πόλιν πτηνῶν. Δέον λοιπὸν νὰ ἐξηγήσωμεν διατί ὁ ποιητὴς μετεχειρίσθη ἐνταῦθα τὴν φράσιν: «*τίς δαὶ καθέξει τῆς πόλεως τὸ Πελαργικόν*;» Ἡ ἀρχαιότερα ιδιότης τοῦ Πελαργικοῦ ὡς ὀχυρώματος ἦτο ἱστορικὸν γεγονὸς, γνωστὸν εἰς πάντα Ἀθηναίων τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀριστοφάνους⁶⁶, τὰ δὲ λείψανα τοῦ ὀχυρώματος τούτου ἔσώζοντο ὀφθαλμοφανῇ. Ὁ ποιητὴς λοιπὸν ἐπωφελεῖται τῆς εὐκαιρίας ταύτης, ὅπως παρειαγάγῃ *λογοπαίγνιον*⁶⁷, ἐννοῶν ὑπὸ τὸ *Πελαργικόν*, τὸ τῶν *πελαργῶν* ὀχύρωμα! Τοῦτο σαφῶς ἐπικυροῦται ὑπὸ τὸ στ. 868: «*ὦ σουνιέρακε χαῖρ' ἀναξ πελαργικέ*».

Βλέπομεν λοιπὸν ὅτι, ἐκ τῶν δύο χωρίων τοῦ Ἀριστοφάνους, ἅτινα προσάγουσιν πρὸς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης αὐτῶν οἱ φρονούντες ὅτι τὸ *Πελαργικόν* ὑπῆρχεν ὡς ὀχύρωμα ἐν τῇ ἐποχῇ τοῦ μεγάλου κωμικοῦ, τὸ μὲν δὲν ἐμπεριέχει παντάπασιν τὴν λέξιν *Πελαργικόν*, οὐδ' ἐπιτρέπει οἰαδήποτε λογικὴ ἐρμηνεία τοῦ χωρίου τὴν ὑπεννόησιν ταύτης

⁶⁴ Πρβλ. στίχ. 809-825. Ἡ πτηνόπολις αὕτη ἔχει μεγίστας διαστάσεις, δυναμένη μόνον πρὸς τὴν Βαβυλῶνα νὰ συγκριθῇ. Τὰ τεῖχη ἔχουσιν ὕψος 600 ποδῶν. Ἰδὲ στίχ. 1124 ἐπ.

⁶⁵ Τὸ *δαὶ* τίθεται μόνον ἐν ἐρωτηματικαῖς προτάσεσιν, ἐκφράζει δ' ἀπορίαν ἢ περιέργειαν, οὐδέποτε ὅμως σημαίνει «ἔπειτα».

⁶⁶ «Dann dass Pelargikon lange nach der Tyrannenzeit und ohne Rücksicht auf dieselbe ein volkstümlicher Ausdruck geblieben ist, um die alte Citadelle der Stadt zu bezeichnen, geht für mich aus Aristophanes *Vögel* 832 (τίς δαὶ καθέξει τῆς πόλεως τὸ Πελαργικόν;) unwiderleglich hervor, wo der Gegensatz von Burg und Unterstadt sich so natürlich darbietet, dass ich die Erklärer nicht begreife, welche hier πόλις als Akropolis fassen». Curtius, *Die Probleme der athenischen Stadtgeschichte*, Gesam. Abh. 1894, I, σελ. 417.

⁶⁷ Οἱ ἐρμηνευταὶ ἄλλοτε ἐνόμιζον ὅτι ὁ Ἀριστοφάνης ἐνταῦθα οὐ μόνον *λογοπαίγνιον* παρειαγάγεν ἀλλὰ καὶ λέξιν *Πελαργικόν* ἐπλασεν. Ὅτι ὅμως ἡ ὀρθότερα γραφὴ τῆς λέξεως εἶναι *Πελαργικόν* καὶ οὐχὶ *Πελασγικόν* εἶναι ἤδη ἀποδεδειγμένον ἐκτὸς πάσης ἀμφισβήτησεως. Ἰδὲ Corp. Inscr. Att. IV, 27^b (σελ. 59), ἀνωτέρω ἐν ἡμετ. σελίδι 35. Ἀριστοτέλ. Ἀθηναίων Πολιτ. 19, 5

ἐν τῷ ἐπιθέτῳ *Κραναάν*, ἐν δὲ τῷ ἐτέρῳ τὸ *Πελαργικόν* παρειαγεται πρὸς *λογοπαίγνιον*, ἀναφέρεται δὲ οὕτω πως, ὥστε νὰ ἦναι φανερὰ ἡ ταυτότης τῆς δλης ἐρωτήσεως μετὰ τῆς προηγουμένης⁶⁸.

Ὡσαύτως προβάλλεται χωρίον τι τοῦ Λουκιανοῦ ὡς ἀπόδειξις τῆς ὑπάρξεως τοῦ *Πελαργικοῦ* ὡς ὀχυρώματος ἐπὶ τῶν χρόνων Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ. Τοῦ χωρίου τούτου ἐπιλαμβανόμεθα ἤδη, ἐπειδὴ, ἐὰν ἡδύνατο νὰ ἀποδειχθῇ τὸ βάσιμον τῆς γνώμης ταύτης, θὰ καθίστατο πιθανὸν ὅτι τὸ *Πελαργικόν* ἀνεκαινίσθη οὐ πολὺ μετὰ τὰ Μηδικά.

Λουκιανὸς Ἀλεξὺς 41, 42 (609):

Οὐδὲν τόδε χαλεπὸν. Ἄκουε, σίγα. ὅσοι φιλόσοφοι εἶναι λέγουσι καὶ ὅσοι προσήκειν αὐτοῖς οἴονται τοῦ ὀνόματος, ἤκειν ἐς ἀκρόπολιν ἐπὶ τὴν διανομήν. δύο μναὶ ἐκάστῳ δοθήσονται καὶ σησαμαῖος πλακοῦς... Βαβαί, ὡς πλήρης μὲν ἡ ἄνοδος ὠθιζομένων, ἐπεὶ τὰς δύο μνας ἤκουσαν μόνον. παρὰ δὲ τὸ *Πελασγικόν* ἄλλοι καὶ κατὰ τὸ Ἀσκληπιεῖον ἕτεροι καὶ παρὰ τὸν Ἀρειὸν Πάγον ἔτι πλείους, ἐνιοὶ δὲ καὶ κατὰ τὸν τοῦ Τάλω τάφον, οἱ δὲ καὶ πρὸς τὸ Ἀνακτεῖον προσθέμενοι κλίμακας ἀνέρπουσι βομβηδὸν νῆ Δία καὶ βοτρυδὸν ἰσμοῦ δίκην, ἵνα καὶ καθ' Ὀμηρον εἰπω, ἀλλὰ κάκειθεν εὐ μάλα πολλοὶ κύντειθεν

μυριοί, ὅσα τε φύλλα καὶ ἄνθη γίνεται ὥρη.

Τὸ χωρίον τοῦτο ἐρμηνεύουσιν ὡς ἐξῆς. Ἡ πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν ἄνοδος κατακλύζεται ὑπὸ τοσούτου πλήθους φιλοσόφων, ὥστε οὐδεὶς ἄλλος δύναται νὰ ἀνέλθῃ ἐκεῖθεν. Ἐκ τῶν λοιπῶν τινὲς ἀναρριχῶνται ἐπὶ τοῦ τείχους τῆς Ἀκροπόλεως τοῦ ἐντὸς τοῦ *Πελαργικοῦ* δεξιὰ τῆς ἀνόδου, ἄλλοι ἔτι περαιτέρω πρὸς τὰ δεξιὰ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ τείχους ἔξωθεν τοῦ *Πελαργικοῦ*, παρὰ τὸ Ἀσκληπιεῖον, ἄλλοι πάλιν ἀριστερὰ τῆς ἀνόδου παρὰ τὸν Ἀρειὸν Πάγον, ἄλλοι ἔσχατοι πρὸς τὰ δεξιὰ πέρα τοῦ Ἀσκληπιείου παρὰ τὸν τάφον τοῦ Τάλω, ἄλλοι τέλος ἔσχατοι πρὸς τὰ ἀριστερὰ παρὰ τὸ Ἀνακτεῖον. Οἱ τὴν τοιαύτην ἐρμηνείαν ὑποστηρίζοντες προβάλλουσι ὅτι ἡ ἀπαρίθμησις αὕτη τῶν διαφόρων ὁμάδων τῶν ἀνερχομένων ἔξωθεν τοῦ *Πελαργικοῦ* γίνεται κατὰ τάξιν συμμετρικὴν, ἐκάστης ὁμά-

⁶⁸ Ἐπιχείρημα παρόμοιον τῷ ἐπὶ τῶν δύο τούτων χωρίων στηριζομένῳ εὗρισται ὁ ἀναγνώστης ἐν σελ. 37, σημ. 44.

δος δεξιόθεν τῶν ἐντὸς τοῦ Πελαργικοῦ ἀναρριχωμένων ἀντιστοιχούσης πρὸς ὁμάδα ἀριστερόθεν ἀνερχομένην· ἐπομένως, λέγουσι, καταφαίνεται ὅτι τὸ ἐξωτερικὸν τεῖχος τοῦ Πελαργικοῦ ὑφίστατο κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην.

Τὸ συμπέρασμα ὁμοῦς τοῦτο δὲν εἶναι ἀναπόδραστον, καὶ ἂν ἔτι παραδεχθῶμεν ὡς ὀρθὴν τὴν ἀνωτέρω ἐρμηνείαν. Καὶ λείψανά τινα τῶν ἀρχαίων τειχῶν τοῦ Πελαργικοῦ κείμενα πρὸς τὸ νοτιοδυτικὸν τῆς Ἀκροπόλεως ἂν ὑπῆρχον, ἡδύνατο κάλλιστα νὰ γραφῇ ἢ ἀνωτέρω περιγραφῇ τοῦ Λουκιανοῦ. Ἀλλ' ἡ ἐρμηνεία, ἣν παρέθημεν, πολλὰ ἔχει καὶ οὐσιώδη τὰ τρωτά. Ἐν πρώτοις, οἱ ἐρμηνευταὶ οὗτοι παρεῖδον ἐντελῶς τὴν ἐκλογὴν τῶν προθέσεων ἣν ὁ συγγραφεὺς ἐνταῦθα ποιεῖται. Ὁ Λουκιανὸς μεταχειρίζεται τὴν πρόθεσιν παρὰ δις, τὴν κατὰ δις, καὶ τὴν πρὸς ἅπαξ, τοῦτο δὲ πρέπει πᾶς τις νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι καὶ παρὰ Λουκιανῷ ἀκόμη δὲν εἶναι τυχαῖόν τι. Ὁ Λουκιανός, πρὸς ἔκφρασιν τῆς ἀποδιδομένης αὐτῷ ἐννοίας, δὲν ὤφειλε νὰ γράψῃ τὸ παρὰ τὸ *Πελαργικόν*· οἱ γὰρ ἐνταῦθα ἀνερχομενοὶ φιλόσοφοι εἶναι ἐντὸς τοῦ Πελαργικοῦ. Ἀλλὰ καὶ τὸ παρὰ τὸν Ἀρειον Πάγον ἐς Ἀκρόπολιν ἀνέρπειν θὰ φανῇ βεβαίως εἰς πάντα γνώστην τῆς περὶ οὗ ὁ λόγος τοπογραφίας ὡς κατόρθωμα καὶ πως ὑπεράνθρωπον! Ὁ Ἀρειος Πάγος ἀπέχει κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν 120 μέτρα ἀπὸ τοῦ πλησιέστερου σημείου τοῦ τεύχους τῆς Ἀκροπόλεως, χάραδρα δὲ χαίνει μεταξὺ τῶν δύο λόφων. Πρὸς τούτοις δὲ ἡ θέσις τοῦ προσθέμενου κλίμακας εἰς τὸ τέλος τῆς ὁλῆς προτάσεως ἀποδεικνύει ὅτι αἱ λέξεις αὗται συνδέονται μόνον μετὰ τοῦ πρὸς τὸ Ἀνακεῖον, εἰς ὅπερ ἄλλως τε καὶ μόνον ἀρμόζει. Ἐν ταῖς τέσσαρσι ἄλλαις φράσεσι, παρὰ τὸ *Πελαργικόν* κτλ. δέον νὰ ὑπονοήσωμεν ἐν ῥῆμα κινήσεως, ὡς λ. χ. τὸ ἤκουσι τῆς προηγουμένης διακηρύξεως τοῦ κήρυκος, καθ' ὃν τρόπον καὶ ἐν τῇ φράσει ἡ ἄνοδος κτλ. παραλείπεται τὸ ῥῆμα.

Ἡμεῖς ὁμοῦς ἄλλως φανταζόμεθα τὴν ὁλὴν εἰκόνα. Ἡ ἄνοδος εἶναι μὲν πλήρης ὄχλου, ἀλλὰ ὄχλου κινουμένου πρὸς τὰ ἄνω. Ὅπισθεν αὐτῶν πλῆθος πολὺ συρρέει πρὸς τὴν ἄνοδον, ἄλλοι μὲν ἀπὸ τοῦ μεσημβρινοῦ τμήματος τῆς πόλεως παρὰ (ἤτοι παραλλήλως πρὸς) τὸ Πελαργικόν (δηλ. τὸν χῶρον ὅστις ἔφερε τὸ ὄνομα τοῦτο μετὰ τὴν κατα-

στροφὴν τῶν τειχῶν αὐτοῦ⁶⁹), ἄλλοι δὲ ἀπὸ τῶν πρὸς ἄρκτον παρὰ τὸν Ἀρειον Πάγον, ἄλλοι πάλιν ἀπ' ἀνατολῶν κατὰ τὸ Ἀσκληπιεῖον, ὅπισθεν δὲ τούτων καὶ ἄλλοι κατὰ τὸν τοῦ Τάλω τάφον. Ἀπαντες οὗτοι κατευθύνονται πρὸς τὴν ἄνοδον. Ἄλλοι τινὲς ὁμοῦς, τόσον ἐφευρετικοὶ ὅσον καὶ ἀνυπόμονοι, προσάγουσι κλίμακας καὶ προσθέμενοι πρὸς τὸ Ἀνακεῖον ἀνέρπουσιν⁷⁰.

Ὅταν ζητήσῃ τις νὰ προσαχθῇ τεκμήριόν τι τῆς ἀνακαινίσεως τοῦ Πελαργικοῦ ὡς ὀχυρώματος μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν βαρβάρων καταστροφὴν αὐτοῦ⁷¹, μία καὶ μόνη φιλολογικὴ μαρτυρία προσάγεται, καὶ αὕτη μάλιστα παραδόξως ὁλῶς λαμβάνεται ἐκ περικοπῆς, ἣν ἀνωτέρω παρέθημεν ὡς ἀποδεικνύουσαν ἀκριβῶς τὴν καταστροφὴν τοῦ Πελαργικοῦ. Ὁ Θουκυδίδης τοῦτ' ἔστι λέγει· «*Ἀθηναίων δὲ τὸ κοινόν... τὴν πόλιν ἀνοικοδομεῖν παρεσκευάζοντο καὶ τὰ τεῖχη*»⁷². Ἡ μνεία τοῦ ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι παρεσκευάζοντο νὰ ἀνοικοδομήσωσι τὰ τεῖχη, λέγουσιν οἱ ἀντιφρονούντες ἡμῖν, προϋποθέτει ὅτι πράγματι ἐξετέλεσαν τὴν ἀνοικοδόμησιν ταύτην. Οὐδὲ ἀρνούμεθα ὅτι ἀνωκοδόμησαν τὰ τεῖχη. Ἀλλὰ ποῖα τεῖχη; Δυνάμεθα χαριζόμενοι νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι διὰ τῆς φράσεως τοῦ τε γὰρ περιδόλου βραχέα εἰστέκει ὁ Θουκυδίδης ἐννοεῖ τὰ τεῖχη τοῦ Πελαργικοῦ, οὐχὶ τεῖχος τῆς πόλεως προγενέστερον τοῦ τεύχους τοῦ Θεμιστοκλέους⁷³, ὅτι δὲ ὁ περιδόλος καὶ τὰ τεῖχη ὡς ἀνωτέρω εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτό. Ἀλλ' αὐτὸς ὁ Θουκυδίδης αἶρει πᾶσαν περὶ τούτου ἀμφιβολίαν. Ἐν τοῖς ἐπομένοις κεφαλαίοις, μετ' ἐκτενῆ περιγραφὴν τοῦ κτισθέντος ἐπὶ Θεμιστοκλέους τεύχους, προστίθῃσι «*μείζων γὰρ ὁ περιδόλος πανταχῇ ἐξήχθη τῆς πόλεως*». Παρομοίως καὶ τὴν σήμερον, ἐάν τις οἰκία κατακαῇ, οἰκοδομῆσθαι δὲ οὗτος νέαν οἰκίαν εὐρυτέραν καὶ καλλιτέραν, λέγεται μολοντοῦτο ὅτι ἀνωκοδόμησε τὴν ἐμπρησθεῖσαν οἰκίαν του.

Ἡ φράσις ἄρα τοῦ Θουκυδίδου, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι τὴν πόλιν ἀνοικοδομεῖν παρεσκευάζοντο καὶ τὰ τεῖχη, οὐ μόνον δὲν ἀποδεικνύει τὴν ἀνοικοδόμησιν

⁶⁹ Ἰδὲ σελ. 34.

⁷⁰ Ἰδὲ Judeich, *Jahrbh. f. class. Phil* 1890, σελ. 750 ἐπ.

⁷¹ Ἰδὲ ἐν σελ. 31 σημ. 26.

⁷² Θουκυδ. α', 89, ἰδὲ ἀνωτέρω σελ. 30.

⁷³ Ἰδὲ σελ. 29.

τοῦ Πελαργικοῦ, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας, λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς ἐξηγήσεως, ἣν αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς παραθέτει, περιέχει ὑπαινιγμὸν τῆς μὴ ἀνοικοδομήσεώς της.

Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν μνημείων ἐξάγουσι πειστήρια περὶ τοῦ ἀμφιδόλου δῆθεν κύρους τῆς μαρτυρίας τοῦ Ἡροδότου, τοῦ Θουκυδίδου καὶ τοῦ Ἀνδοκίδου, μαρτυρούντων περὶ τῆς καταστροφῆς τῶν ὀχυρωμάτων τῶν Ἀθηνῶν⁷⁴. τὰ τεκμήρια δὲ ταῦτα εἶναι τὰ ἑξῆς:

Πασίγνωστον τυγχάνει ὅτι ἡ νοτιοανατολικὴ γωνία τῆς μεσημβρινῆς πτέρυγος τῶν σωζομένων Προπυλαίων τῆς Ἀκροπόλεως δὲν ὑφίσταται ἀκέραιος ἔξωθεν, ἀλλ' ὅτι ἡ αἰχμὴ τῆς ὀρθῆς ταύτης γωνίας εἶναι ἀποκεκομμένη, καθότι εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἡ πτέρυξ ἐκείνη ἐφάπτεται Πελασγίου τείχους, οὗτινος ἡ πρόσοψις σχηματίζει μετὰ τῶν ἀνατολικῶν καὶ μεσημβρινῶν τοίχων τῆς πτέρυγος γωνίαν 45° περίπου μοιρῶν⁷⁵. Ἡ ἀποκοπὴ τῆς αἰχμῆς ἐκείνης ἐγένετο καθ' ὅλον τὸ ὕψος τῆς πτέρυγος, τὸ σωζόμενον τὴν σήμερον. Τὰ λείψανα τοῦ Πελασγίου τείχους ἔχουσιν ὕψος περίπου 2 1/2 μέτρων ἀπὸ τοῦ ἐπιπέδου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης. Ὁ Dörpfeld λοιπὸν διατείνεται ὅτι ὁ Μνησικλῆς ἀπέκοψε τὴν αἰχμὴν τῆς γωνίας ἐκείνης ἀπὸ τῆς ὀροφῆς μέχρι τῆς βάσεως, ἐπομένως ὅτι καθ' ἣν ἐποχὴν τὰ Προπύλαια ὠκοδομήθησαν, τὸ τεῖχος τοῦτο εἶχεν ὕψος ὑπέρτερον τοῦ ὕψους τῆς πτέρυγος ἐκείνης τῶν Προπυλαίων⁷⁶. ὁπόθεν ἀποδεικνύεται δῆθεν ὅτι οἱ Πέρσαι δὲν κατέστρεψαν τὰ ὀχυρώματα τῶν Ἀθηνῶν, ἀφοῦ ἀφῆκαν ἀκέραιον τεῖχος ὑπὲρ τὰ 10 μέτρα τὸ ὕψος.

Ἀλλὰ καὶ ἂν ἔτι παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ Μνησικλῆς, ὅτε ἔκτισε τὰ Προπύλαια, εὔρε κατὰ τὴν γωνίαν ταύτην τμήμα Πελασγίου τείχους τοιοῦτου ὕψους, ἐκ τούτου δὲν ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ καταστροφή ἦν ἐιργάσαντο οἱ Πέρσαι περιωρίζετο μόνον εἰς ἐμπρησμούς⁷⁷. Πιθανὸν νὰ ἔχαμον χάλα-

σμα ἐν τῷ τείχει δεξιὰ ἢ ἀριστερὰ τοῦ σημείου τούτου. Οὐδεὶς πιστεύει ὅτι κατηδάφισαν ἅπαντα τὰ τεῖχη τῶν Ἀθηνῶν, αἱ μαρτυρίαι ὅμως τοῦ Ἡροδότου, τοῦ Θουκυδίδου καὶ τοῦ Ἀνδοκίδου πιστοποιοῦσιν ἀναμφηρίστως, ὅτι οἱ βάρβαροι κατέστρεψαν τὰ τεῖχη καταστήσαντες αὐτὰ ἄνευ ἀξίας ὡς ὀχυρώματα.

Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι πράγματι ὁ Μνησικλῆς ἀπέκοψε τὴν γωνίαν ἐνεκα τῆς παρουσίας τοιοῦτου ὕψους τείχους, δὲν ἔπεται ὅτι τοῦτο ἦτο τὸ ἀρχικὸν Πελάσγιον τεῖχος· οἱ ἱερεῖς τῆς Βραυρωνίας Ἀρτέμιδος, φοβούμενοι μήπως τὸ ἱερὸν τέμενος τῆς θεοῦ ὑποστῇ περικοπὴν⁷⁸, κάλλιστα ἠδύναντο νὰ ἀνακτίσωσι τὸ ὑπὸ τῶν Περσῶν κατασκαφὲν τεῖχος.

Ἐν τέλει, μὲ ὅλον τὸν ὀφειλόμενον σεβασμὸν, πρὸς τὴν ἐν τοιοῦτοις ζητήμασι γνώμην τοῦ Dörpfeld, δὲν δύναται τις νὰ καταπνίξῃ ἀμφιβολίας τινὰς περὶ τοῦ ἂν ὁ Μνησικλῆς πράγματι ἔκαμε τὴν ἀποκοπὴν τῆς εἰρημένης γωνίας εἰς ὕψος μεγαλύτερον τοῦ σήμερον σωζομένου Πελασγίου τείχους⁷⁹. Διότι ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἀποκοπέντος μέρους δὲν εἶναι πανταχοῦ λεία καὶ κανονικὴ (ὡς ἔπρεπε νὰ ἦναι, ἐάν ποτε ἐφῆπτετο τοῦ Πελασγίου τείχους), ἀλλ' ὑπεράνω τοῦ ὕψους τοῦ σωζομένου τείχους εἶναι λίαν ἀνώμαλος. Οἱ γωνιαῖοι λίθοι τῶν ὑψηλότερον κειμένων σειρῶν εἰς δύο χώρας προεξέχουσιν τῶν κάτωθεν, οὕτως ὥστε ἡ ἀποκοπὴ παρὰ τὴν βάσιν τῆς οἰκοδομῆς εἶναι κατὰ 40 ἑκατοστὰ τοῦ μέτρου βαθυτέρα, ἢ κατὰ τὴν κορυφὴν⁸⁰. Ἡ κλίσις αὕτη ἠδύνατο νὰ δικαιολογηθῇ, ὡς προξηγηθεῖσα ὑπὸ τῆς κλίσεως τοῦ τείχους· ἡ ἐξήγησις ὅμως αὕτη δὲν δικαιολογεῖ τὴν λίαν ἄνισον καὶ ἀνώμαλον ἀποκοπὴν τῶν διαφόρων γωνιαίων λίθων. Ἐν τοιαύταις ἀμφιβολίαις, μέγα κῦρος ἔχει ἡ γνώμη τῆς πλειονότητος τῶν εἰδημόνων. Οἱ δὲ πλείστοι τῶν ἀρχαιολόγων εἶναι τῆς γνώμης ὅτι τὸ Πελάσγιον τεῖχος μετὰ τὰ Μηδικὰ ἐχρησίμευεν ἀπλῶς ὡς

⁷⁴ Ἰδὲ σελ. 29, 30.

⁷⁵ Τοῦτο εἶναι καταφανὲς ἐπὶ παντὸς ἀκριβοῦς χάρτου τῆς Ἀκροπόλεως. Ἰδὲ πρὸ πάντων τὸν τοῦ Καβέρου, Δελτ. Ἀρχαιολ. 1889, σελ. 50 (ἀνατυπωθέντα παρὰ τῇ Miss Harrison, *Mythology and Monuments of Ancient Athens*, σελ. 313).

⁷⁶ *Die Propyläen der Akropolis von Athen*, *Mitth. d. d. k. Inst. Athen*, 1885, X, σελ. 139.

⁷⁷ Ἰδὲ ἐν σελ. 30 σημ. 35.

⁷⁸ Αὐτὸς ὁ Dörpfeld πειστικώτατα ἀνέπτυξε πῶς ἡ δραστηρία ἀντίστασις τῶν αὐτῶν ἱερέων ἐματάλωσε τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἀρχικοῦ σχεδίου τῶν Προπυλαίων τοῦ Μνησικλέους. Ἰδὲ *Die Propyläen der Akropolis von Athen*, *Mitth. d. d. k. Inst. Athen*, 1885, X, σελ. 54.

⁷⁹ Ἰσως δὲν στερεῖται σημασίας διὰ τὸ παρὸν ζήτημα τὸ ὅτι ὁ Ἐνετικὸς πύργος κτισθεὶς κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα μ. Χ. κατηδάφισθη ἐν ἔτει 1875. Ἰδὲ Πρακτικὰ Ἀρχ. Ἑταιρ. 1876, σελ. 23 ἐπ.

⁸⁰ Ἰδὲ *Mitth. d. d. k. Inst. Athen*, 1885, X, πίνακα V, σχ. 3.

κρηπίδωμα τοῦ περιδόλου τῆς Βραυρωνίας Ἀρτέμιδος⁸¹. Ὁ Ross τοῦτο πρεσβεύων λέγει ὅτι ὁ Μνησικλῆς ἀπέκοψε τὴν εἰρημένην γωνίαν τῶν Προπυλαίων μέχρι τῆς κορυφῆς τοῦ ὑφισταμένου τείχους, ἐκεῖθεν δὲ καὶ ἐπάνω ἡ γωνία ἔμεινεν ἀκέραιος, στηριζομένη μάλιστα ἐπὶ τοῦ τείχους⁸². Πρὸς τὴν γνώμην ταύτην τάσσεται καὶ ὁ Robert⁸³.

Ἀλλὰ καὶ ἑτέρα λεπτομέρεια δεῖται μνείας. Εἰς τὸ σημεῖον, ἔνθα τὸ Πελάσιον τοῦτο τεῖχος συναντᾷ τὸ ἀρχαιότερον ἢ Κιμώνειον λεγόμενον Προπύλαιον⁸⁴, ἐκ τοῦ ὅτι ὁ ἀνώτατος λίθος τοῦ τείχους φέρει ἐγκοπὴν ὀρθογώνιον, γίνεται καταφανὲς ὅτι ἡ νοτία παραστάς τοῦ παλαιοῦ Προπυλαίου ἐστηρίζετο ἐν μέρει ἐπὶ τοῦ τείχους ἔχοντος τὸ αὐτὸ ὡς σήμερον ὕψος, ἐνῶ αἱ κατώτεραι σειραὶ ἐφήπτοντο ἀπλῶς τοῦ τείχους. Οἱ ὑποστηρίζοντες λοιπὸν τὴν γνώμην, ὅτι μέχρι τῆς οἰκοδομήσεως τῶν μεγάλων Προπυλαίων τοῦ Μνησικλέους ἐν ἔτει 437-433 π. Χ. τὸ Πελάσιον τεῖχος εἶχεν ὕψος 10 μέτρων, ὀφείλουσι νὰ ἐξηγήσωσιν ἡμῖν πῶς συμβιβάζεται τὸ ἀνωτέρω γεγονός πρὸς τὴν θεωρίαν αὐτῶν⁸⁵.

Ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη⁸⁶, ἰσχυρίζονται οἱ ἀντιφρονούντες ἡμῖν ὅτι ἡ λέξις πόλις ἦτο ἐν κοινῇ χρήσει ἐν Ἀθήναις ἐπὶ Ἀριστοφάνους, ὡς σημαίνουσα συνάμα Ἀκρόπολιν καὶ Πελαργικόν. Ἐὰν δὲ ἀποδεικνύετο ὅτι πράγματι τοιαύτην ἐννοίαν ἐνεῖχεν ἡ λέξις, ἠθέλομεν ἐξ ἀνάγκης παραδεχθῆ ὅτι πιθανωτάτη καθίσταται ἡ ὑπαρξίς τοῦ Πελαργικοῦ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἀκριβῶς ὡς τὸ πρὶν ἰδιότητα, ἥτοι ὡς ὀχυρώματος συμπληροῦντος τὰ ἀμυντικὰ ἔργα τῆς Ἀκροπόλεως. Διότι βεβαίως ἀπίθανον εἶναι ὅτι τὸ ὄνομα πόλις θὰ διηγωνίζετο ἐν τῇ περιωρισμένῃ ταύτῃ σημασίᾳ, ἐκλιπόντος αὐτοῦ τοῦ πράγματος.

Διὰ τὴν ἐξέτασιν τοῦ ζητήματος τούτου, ἔχει σημασίαν τὸ ἐξῆς χωρίον :

Θουκυδ. β', 15 : Τὸ δὲ πρὸ τούτου ἡ ἀκρόπολις ἡ νῦν οὖσα πόλις ἦν καὶ τὸ ὑπ' αὐτὴν πρὸς νότον μάλιστα τετραμμένον. τεκμήριον δέ· τὰ γὰρ ἱερὰ ἐν αὐτῇ τῇ ἀκροπόλει καὶ ἄλλων θεῶν ἐστὶ, καὶ τὰ ἔξω πρὸς τοῦτο τὸ μέρος τῆς πόλεως μᾶλλον ἰδρυταί.... καλεῖται δὲ διὰ τὴν παλαιὰν ταύτη κατοίκησιν καὶ ἡ ἀκρόπολις μέχρι τοῦδε ἐτι ὑπ' Ἀθηναίων πόλις⁸⁷.

Ἐκ τούτου δὲ καταφαίνεται ὅτι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Θουκυδίδου ἡ λέξις πόλις διττὴν εἶχε σημασίαν· πρῶτον μὲν ἐσήμαινε ἐν γένει τὰς Ἀθήνας, ὡς καὶ ἐν τῇ φράσει πρὸς τοῦτο τὸ μέρος τῆς πόλεως, δεύτερον δὲ τὴν Ἀκρόπολιν ὡς ἐν τῇ φράσει καλεῖται δέ... καὶ ἡ ἀκρόπολις μέχρι τοῦδε ἐτι ὑπ' Ἀθηναίων πόλις. Περὶ τῆς ἄλλης ἐκείνης σημασίας τῆς λέξεως ὡς ἐπ' αὐτοῦ ἐν χρήσει οὐσης οὐδὲν λέγει ὁ Θουκυδίδης. Ἀπ' ἐναντίας μάλιστα ἡ φράσις καὶ μέχρι τοῦδε ἐτι, ἥτοι ἐτι καὶ νῦν, ὑποδηλοῖ ὅτι τὸ νὰ ἔχῃ ἡ λέξις πόλις ἰδιαιτέραν περιωρισμένην σημασίαν καὶ μέχρι τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ, ἐθεώρει ὁ Θουκυδίδης ὡς ἀξιοσημείωτον γεγονός. Γινώσκουμεν ὅτι ἡ τοιαύτη εἰδικὴ σημασία τῆς λέξεως περιέπεσεν εἰς ἀχρηστίαν κατὰ τὴν Δ' ἑκατονταετηρίδα καὶ ἐν τῇ ἐπισήμῳ ἀκόμῃ γλώσσῃ. Καὶ ὅμως ἐὰν ἐπὶ Θουκυδίδου ἐνεῖχε τοιαύτην ἐννοίαν οἶαν καὶ ἐν τοῖς πρὸ Θησεύς χρόνοις, ἀκατανόητον θὰ ἦτο διατὶ ὁ Θουκυδίδης νὰ τὴν ἀποσιωπήσῃ· ἀφοῦ ἄλλως τε τοιαύτη σημασία τῆς λέξεως θὰ παρεῖχεν ἐν ἔτι πλέον τεκμήριον ἐκείνου ὅπερ ἐζήτει ὁ ἱστορικός νὰ ἀποδείξῃ, ἐὰν ἠδύνατο νὰ εἴπῃ, καλεῖται δὲ διὰ τὴν παλαιὰν ταύτην κατοίκησιν ἡ ἀκρόπολις καὶ τὸ ὑπ' αὐτὴν πρὸς νότον τετραμμένον καὶ μέχρι τοῦδε ἐτι ὑπ' Ἀθηναίων πόλις. Ἀναμφίλεκτον ἄρα τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ λέξις πό-

⁸¹ Ἰδὲ λ. χ. τὸν Ἀδλινγ ὡς ἀνωτέρω ἐν σελ. 25 σημ. 1. Ὁ Michaelis τὸ ἀποκαλεῖ *die sehr alterthümliche Stuetzmauer des Braurionion*. *Mitth. d. Inst. Athen* 1876, I, σελ. 276.

⁸² *Archäologische Aufsätze*, 1855, I, σελ. 78 (μετὰ χάρτου).

⁸³ *Aus Kydathen*, 1880, σελ. 193.

⁸⁴ Τὸ σημεῖον Δ ἐν πίν. XV, σχ. 1. *Mitth. d. Inst. Athen* 1876, I.

⁸⁵ Τὴν προσοχὴν μου εἰς τοῦτο ἐπέστησεν ὁ κ. A. G. Bather, ἑταῖρος τοῦ King's College τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Κανταβριγίας.

⁸⁶ Ἰδὲ σελ. 42

⁸⁷ « Mit τούτῳ τὸ μέρος τῆς πόλεως bezeichnet er nicht den am südlichen Fuss der Akropolis gelegenen Teil der Altstadt, sondern denjenigen Teil der Stadt seiner Zeit, welcher die älteste Stadt war und auch damals amtlich πόλις genannt wurde, also die ganze, aus der oberen Akropolis und einem Stück an ihrem südlichen (und südwestlichen) Fusse bestehende Altstadt ». Dörpfeld, *Die Ausgrabungen an der Enneakrunos*, *Mitth. d. Inst. Athen* 1892, XVII, σ. 444. Τοῦτο τὸ «Stück» ἦτο τὸ Πελαργικόν σὺν τῷ Ἀσκληπείῳ, ἥτοι τὸ παλαιὸν Πελαργικόν τοῦ 5' αἰῶνος (ἰδὲ σελ. 25, 26). Ἐὰν ἡ γνώμη αὕτη τοῦ Dörpfeld ἦναι ὀρθή, παράδοξον εἶναι πῶς τόσον ἐνδελεχὲς συγγραφεὺς ὡς ὁ Θουκυδίδης ἀντὶ νὰ γράψῃ ἀορίστως τὸ ὑπ' αὐτὴν πρὸς νότον μάλιστα τετραμμένον δὲν ἔγραψε τὸ Πελαργικόν ἢ τὸ πρότερον Πελαργικόν. Ἀκριβῶς λοιπὸν τὸ ὅτι δὲν ἐξεφράσθη οὕτως ἀποδεικνύει ὅτι τὸ Πελαργικόν δὲν ἦτο τότε ὅποσον τὸ φαντάζεται ὁ Dörpfeld.

λις δὲν εἶχε πλέον τοιαύτην σημασίαν, ἀλλ' εἶχε περιορισθῇ εἰς τὴν ἀκρόπολιν. Ἡ δὲ λέξις ἀκρόπολις μίαν καὶ μόνην ἐρμηνείαν ἐπιδέχεται ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ, ἥτοι ἀκριβῶς τὴν σημερινήν.

Εἰς τοὺς ζητοῦντας ἀποδείξεις τῆς τρίτης ἐκείνης σημασίας τῆς λέξεως πόλις ἀπαντῶσιν οἱ θιασῶται αὐτῆς προβάλλοντες γνωστὴν ἐφηβικὴν ἐπιγραφὴν ὁψίμου ἐποχῆς⁸⁸, ἐν ἣ ἀναγινώσκομεν, [ἔ]να τῇ τετράδι ἐπὶ δέκα πα[ραπέ]μψωσιν τὰ ἱερὰ μέχ[ρι] τοῦ Ἐλευσινίου τοῦ ὑπὸ [τῇ π]όλει, καὶ περαιτέρω, ἀναγράφαι δὲ τὸ ψήφισμα τοῦτο τὸν [τα]μία[ν τ]οῦ γένους τῶν Εὐμολπιδῶν ἐν τρισὶν [στή]λαις καὶ στήσαι τὴν μὲν ἐν Ἐλευσινίῳ τῷ ὑπὸ [τ]εῖ πόλει. Τὸ Ἐλευσίνιον λοιπὸν περιγράφεται ἐνταῦθα ὡς κείμενον ὑπὸ τῇ πόλει.

Ἀφοῦ δέ, λέγουσιν, ὁ Wachsmuth ἀπέδειξεν ὅτι τὰ κείμενα ὑπὸ τῇ πόλει ἢ ἀκροπόλει καὶ ὑπὸ τὴν πόλιν ἢ ἀκρόπολιν ἔκειντο ἐπὶ τῶν ὑπωρεϊῶν τῆς Ἀκροπόλεως⁸⁹, καὶ ἀφοῦ τὸ Ἐλευσίνιον ἔκειτο ἐν τῷ κοιλῳματι τῷ ὑπὸ τὴν μεσημβρινοδυτικὴν κλιτὺν τῆς Ἀκροπόλεως, ἐπεται, κατὰ τοὺς αὐτοὺς πάντοτε, ὅτι πόλις ἐν τῇ ἀνωτέρῳ ἐπιγραφῇ δὲν σημαίνει τὴν Ἀκρόπολιν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ Πελαργικὸν συνάμα. Τοιαύτην ἐπέκτασιν τῆς ἐννοίας βεβαίως δὲν εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν ὁ Wachsmuth.

Πρὸς ἀπάντησιν εἰς τὰ ἐπιχειρήματα ταῦτα πρέπει ἀπλῶς νὰ ὑπομνήσωμεν ὅτι οὐδὲν ἐπιχειρήμα βασιζόμενον ἐπὶ τῇ ὑποτιθεμένῃ τοποθεσίᾳ τοῦ Ἐλευσινίου ἔχει ἰσχύν τινα ἕως οὗ ἐξακριβωθῇ ἀκριβῶς ποῦ ἔκειτο τὸ ἱερὸν τοῦτο. Τὸ ὅτι ἔκειτο εἰς τὸ κοιλῳμα, τὸ ὑπὸ τὴν μεσημβρινοδυτικὴν κλιτὺν τῆς Ἀκροπόλεως, δεῖται εἰσέτι ἀποδείξεως. Ἄλλως τε αὐτὴν ταύτην τὴν εἰρημένην ἐπιγραφὴν προσάγουσιν ἄλλοι ἀρχαιολόγοι, ὅπως ἀποδείξωσιν ὅτι τὸ Ἐλευσίνιον ἔκειτο ἐπὶ τῆς κλιτύος τῆς Ἀκροπόλεως⁹⁰. Ὅταν λοιπὸν ἐξακριβωθῇ ποῦ ἔκειτο τὸ

Ἐλευσίνιον, τότε θέλομεν εἶσθαι εἰς θέσιν νὰ ὀρίσωμεν ἀκριβῶς τὴν ἔννοιαν τῆς φράσεως ὑπὸ τῇ πόλει⁹¹.

Ἡ ἐπιγραφὴ λοιπὸν αὕτη δὲν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς τεκμήριον τοῦ ὅτι ἡ λέξις πόλις, εἴτε κατὰ τὴν Ε' π. Χ. εἴτε κατὰ τὴν Β' μ. Χ. ἐκτονταετηρίδα εἶχε τὴν ἀποδιδομένην αὐτῇ σημασίαν. Ἄλλο δὲ τεκμήριον δὲν ἔχουσιν νὰ προβάλῃσι.

Καὶ ὁμως πλεῖστα παραδείγματα ἔχομεν τῆς χρήσεως τῆς λέξεως ταύτης ἐν περιορισμένῃ σημασίᾳ. Ἐν οὐδενὶ δὲ τῶν παραδειγμάτων τούτων, εἴτε ἐν ἐπιγραφαῖς ἀπαντῶσιν εἴτε παρὰ συγγραφεῦσιν ἀναφερομένοις εἰς ἱστορικοὺς χρόνους, δύναται τις νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἡ λέξις πόλις σημαίνει τι ἄλλο ἢ ὅ,τι καὶ παρὰ Θουκυδίδῃ, ἥγουν Ἀκρόπολις. Ἀφ' ἐτέρου πολλαχοῦ ἀπαντᾷ ἡ λέξις οὕτω πως, ὥστε κατὰ τοὺς λογικοὺς κανόνας τῆς ἐρμηνευτικῆς νὰ ἦναι πασιδῆλον ὅτι ἀκριβῶς Ἀκρόπολιν καὶ οὐδὲν πλέον δύναται νὰ σημαίνῃ. Οὕτω λ. χ. ἀναφέρεται ἡ πόλις ἐν τῇ ἐπισήμῳ γλώσσῃ, ὅπου γίνεται μνεία ναῶν, ὧν ἡ ἐν τῇ Ἀκροπόλει ὑπαρξίς εἶναι γνωστή, ἢ τοῦ δημοσίου θησαυροῦ, ὅστις, ὡς γνωστόν, ἐφυλάσσετο ἐν αὐτῇ. Τὰ ἐξῆς παραδείγματα ἀρκοῦσι :

[νότο]θεν τὸ τῆς Ἀθηναίᾳς ἀρχαίῳ νεῷ ἐμ πόλει⁹².

ἐπειδὴ τῇ Ἀθηναίᾳ τὰ τρισχίλια τάλαντ[α] ἀνενένεγκται ἐς πόλιν . . . οὗτοι δὲ ταμειούντων ἐμ πόλει ἐν τῷ ὑπισθοδόμῳ τὰ τῶν θεῶν χρέματα⁹³.

λέμμα παρὰ ταμιδῶν ἐκ πόλεος⁹⁴.

[ἐ]πιστάται τὸ νεῷ τὸ ἐν πόλει ἐν ὅι τὸ ἀρχαῖον ἄγαλμα⁹⁵.

Ἐν μόνῳ τῷ α'. τόμῳ τοῦ Corpus Inscr. Att. εὑρηνται εἰκοσιν ἐπιγραφαί, ἐν αἷς, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Kirchhoff, πόλις ἔχει τὴν ἔννοιαν τοῦ Ἀκρόπολις.

Ἐν τῇ αὐτῇ σημασίᾳ ἀπαντᾷ ἡ λέξις καὶ ἐν τρισὶ συνθήκαις, ἃς ἀναγράφει ὁ Θουκυδίδης :

⁹¹ Ἴσως δὲν στερεῖται σημασίας τινός ὅτι Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρείας, Προτρεπτ. σελ. 13 (Sylb.) ἀναφέρει ὅτι τὸ Ἐλευσίνιον ἔκειτο ὑπὸ τῇ ἀκροπόλει.

⁹² Corp. Inscr. Att. I, C, στ. 28 (=IV, σελ. 3).

⁹³ Αὐτόθι, I, 3', A, στ. 3, 15. Πρὸς στ. 21, 30 καὶ B, στ. 44.

⁹⁴ Αὐτόθι, I, 299, στ. 7.

⁹⁵ Αὐτόθι, I, 32?*, στ. 1.

⁸⁸ Corp. Inscr. Att. III. 5. Dittenberger Syl. I. Gr. 387 Ἰδὲ Hermes I, σελ. 405.

⁸⁹ Ἰδὲ Neue Beiträge zur Topogr. von Athen, Ber. d. sächs. Ges. d. Wiss. 1887, σ. 400 καὶ Stadt Athen, I, σελ. 299 καὶ 371, σημ. 4. K. Bötticher σφύλαξε τὰ κυριώτερα παραδείγματα ἐν τῷ Philologus, Suppl. B. III, σελ. 295.

⁹⁰ Ἰδὲ Wachsmuth, Stadt Athen, I, σελ. 299-302. Curtius, Eleusinion und Pelargikon, Gesam. Abh. 1894, I, σελ. 439. ἐπ.

οὕτω λ. χ. στήλην δὲ ἐκατέρους στῆσαι τὴν μὲν ἐν Λακεδαίμονι παρ' Ἀπόλλωνι ἐν Ἀμυκλαίῳ, τὴν δὲ ἐν Ἀθήναις ἐν πόλει παρ' Ἀθηνᾶ⁹⁶. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἀνεπισήμῳ γλώσσῃ ἐγίνετο χρῆσις τῆς λέξεως πόλις ἐν τῇ σημασίᾳ τοῦ Ἀκρόπολις. Ὁ Θουκυδίδης ἀναφέρων τοὺς θησαυροὺς, οὓς οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ἐναποτεταμειυμένους κατὰ τὴν ἑναρξιν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, λέγει, «ὕπαρχόντων δὲ ἐν τῇ Ἀκροπόλει ἔτι τότε ἀργυρίου ἐπισήμου ἐξακισχιλίων ταλάντων⁹⁷». Ὁ Ξενοφὼν ἀκριβῶς τὰ αὐτὰ ἀναφέρων λέγει, «ὕπαρχόντων δὲ πολλῶν χρημάτων ἐν τῇ πόλει, κτλ.⁹⁸». Παρ' Ἀριστοφάνει ὁ ἀλλαντοπώλης λέγει,

νῆ Δία καὶ γὰρ ἐγὼ καὶ μούδῳκεῖ ὁ θεὸς αὐτὴ
ἐκ πόλεως ἔλθειν καὶ γλαυξ αὐτῇ πικαθῆσθαι⁹⁹.

Καὶ ἐν τῇ Λυσιστράτῃ λέγει ἡ πρωταγωνίστρια περὶ τοῦ ὑπὸ τῶν πρεσβυτέρων γυναικῶν καταληφθέντος χώρου,

αἱ γὰρ γυναῖκες τὴν ἀκρόπολιν τῆς θεοῦ
ἤδη κατειλήφασιν . . .
ἡμεῖς δὲ ταῖς ἄλλαισι ταῖσιν ἐν πόλει
ἔσυνεμβάλωμεν εἰσιῶσαι τοὺς μοχλοὺς¹⁰⁰.

Ἐνθα βλέπομεν ἐντελῇ ἀφομοίωσιν πόλεως καὶ ἀκροπόλεως.

Οἱ διατεινόμενοι ὅτι τὸ Πελαργικὸν ἦτο κατὰ τὰ τέλη τῆς Ε' ἐκατονταετηρίδος, ὅπως καὶ κατὰ τὴν Γ', ὀχύρωμα, στηρίζονται κυρίως εἰς τὴν Λυσιστράτην τοῦ Ἀριστοφάνους. Ἡ σκηνὴ ὑπόκειται, λέγουσι, παρὰ τὴν μεγάλην ἐξωτερικὴν πύλην τοῦ Πελαργικοῦ περὶ τὸν Ἄρειον Πάγον. Αἱ γυναῖκες καταλαμβάνουσιν ἐξ ὑφαρπάγῃς τὸ Πελαργικόν, κλείουσι τὴν ἐξωτερικὴν πύλην, δὲν δύνανται δὲ νὰ ἐκτοπισθῶσιν εἰ μὴ διὰ πυρός. Ἐπομένως τὸ Πελαργικὸν δέον νὰ ὑφίστατο τῷ 411 π. Χ.¹⁰¹. Ἀλλὰ τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο καταρρέει ἀφ' ἑαυτοῦ, ἅμα ὡς καταδείξωμεν ὅτι ἡ σκηνὴ ὑπό-

κειται παρὰ τὴν μεγάλην κεντρικὴν θύραν τῶν Προπυλαίων τοῦ Μνησικλέους. Τοῦτο δὲ καταφαίνεται ἐκ τῶν ἐξῆς:

Ἐν πρώτοις σημειωτέον ὅτι πρὸ μικροῦ ἀπεδείχθη ὅτι ὁ ὑπὸ τῶν γυναικῶν καταληφθεὶς χώρος ἦτο ἡ Ἀκρόπολις αὐτῇ, οὐδεμία δὲ οὐδαμοῦ περὶ Πελαργικοῦ μνεία. Τοῦτο σαφῶς ἐπικυροῦται ἀλλαχοῦ τοῦ δράματος: λ. χ.

στ. 176: καταληψόμεθα γὰρ ἡν ἀκρόπολιν σήμερον.

στ. 170: καταλαβεῖν τὴν ἀκρόπολιν.

στ. 263: κατὰ δ' ἀκρόπολιν ἐμὰν λαβεῖν.

στ. 272: ἐπεὶ οὐδὲ Κλεομένης, ὃς αὐτὴν κατέσχε πρῶτος, ἀπῆλθεν ἀψάλακτος¹⁰².

στ. 302: σπεῦδε πρόσθεν εἰς πόλιν καὶ βοήθει τῇ θεῷ.

στ. 344: ἐφ' οἷσπερ, ὧ χρυσολόφα, σὰς πολιοῦχ' ἔσχον ἔδρας.

στ. 182: κατέλαβον . . . μεγάλῳπετρον ἄβατον ἀκρόπολιν.

στ. 758, 759: ἀλλ' οὐ δύναμαι ἔγωγ' οὐδὲ κοιμᾶσθ' ἐν πόλει, ἐξ οὗ τὸν ὄφιν εἶδον τὸν οἰκουρὸν ποτε (πρβλ. στ. 760, 61).

στ. 774: ἦν δὲ διαστώσιν καὶ ἀναπτῶνται πτερύγεσσιν ἐξ ἱεροῦ ναοῦ χελιδόνες¹⁰³.

Ὅτι ἡ σκηνὴ ὑπόκειται ἐν τοῖς Προπυλαίοις γίνεται δῆλον ἐκ τοῦ ἐξῆς χωρίου:

Ἀριστοφ. Λυσιστρ. στ. 258-265:

Χορ. ἐπεὶ τίς ἂν ποτ' ἤλπισ', ὦ Στρυμόδωρ', ἀκοῦσαι
γυναῖκας, ἃς ἐβόσκομεν
κατ' οἶκον ἐμφανὲς κακόν,
κατὰ μὲν ἅγιον ἔχειν βρέτας,
κατὰ δ' ἀκρόπολιν ἐμὰν λαβεῖν,
μοχλοῖς δὲ καὶ κλήθοροις
τὰ Προπύλαια πακτοῦν;

Ἡ ἔκφρασις τοῦ ποιητοῦ εἶναι ἀρκούντως σαφής. Ἡ ἐρμηνεία ὅτι μὲ τὰ Προπύλαια ἐνταῦθα ἐννοεῖ ἐν γένει τὰ κατὰ τὴν δυτικὴν κλιτὺν ὀχυρωματικὰ ἔργα, εἶναι ἀπαράδεκτος, ἀφοῦ γνωστὸν ὅτι

⁹⁶ Θουκυδ. ε', 23, 5. Πρβλ. ε', 18, 10, καὶ 47, 11.

⁹⁷ Θουκυδ. 6', 13, 3.

⁹⁸ Ξενοφ. Ἀνάβ. ζ', 1, 27.

⁹⁹ Ἀριστοφάν. Ἰππῆς, 1092, 1093.

¹⁰⁰ Ἀριστοφ. Λυσιστράτη, 241, 242, 245, 246.

¹⁰¹ Ἰδὲ ἐν σελ. 26 σημ. 3.

¹⁰² Σημειωτέον ὅτι ὁ μὲν Κλεομένης ἐπολιόρχησε τὸν Ἰππῆαν ἐν τῷ Πελαργικῷ εἰσέχει, αὐτὸς δὲ ἐπολιορκήθη ἐν τῇ Ἀκροπόλει. Ἰδὲ ἐν σελ. 29 σημ. 23.

¹⁰³ Κατὰ τὴν Vulgata ἡ λέξις ἀκρόπολις ἀπαντᾷ ἐν τοῖς στ. 176, 179, 241, 263, 482. Ἡ λέξις πόλις ἀπαντᾷ, ἐν τῇ αὐτῇ σημασίᾳ, ἐν στ. 245, 266, 288, 302, 317, 338, 487, 754, 758, 912, 1183.

ἀπὸ τοῦ ἔτους 437-6, ὅτε ὁ Μνησικλῆς ἤρξατο τῆς οἰκοδομῆς τῶν Προπυλαίων, τὸ ὄνομα Προπύλαια εἶχεν ὠρισμένην σημασίαν. Ἀναφέρεται ἐπισήμως ἐν τοῖς λογαριασμοῖς τῶν τὴν οἰκοδομὴν ἐπιτετραμμένων ἐπιστατῶν¹⁰⁴. Ὁ Θουκυδίδης μνημονεύει τῆς ἀπαιτηθείσης δαπάνης κατὰ τὴν ἀνέγερσιν αὐτῶν¹⁰⁵. Ὁ Δημοσθένης τὰ ἀναφέρει ὡς ἐν τῶν ἀγλαϊσμάτων τῶν Ἀθηνῶν¹⁰⁶.

Ὅτι ἡ ἐξωτερικὴ πύλη τοῦ Πελαργικοῦ δὲν ἀποτελεῖ τὴν σκηνὴν τοῦ δράματος ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ἐξῆς χωρίων:

Στιχ. 307-311:

Χορ. οὔκουν ἄν, εἰ τῷ μὲν ξύλῳ θείσμεθα πρῶτον αὐτοῦ,
τῆς ἀμπέλου δ' ἐς τὴν χύτραν τὸν φανὸν ἐγκα-
[θέντες
ἄψαντες εἴτ' ἐς τὴν θύραν κριθὸν ἐμπέσοιμεν;
κἂν μὴ καλούντων τοὺς μοχλοὺς χαλῶσιν αἱ γυ-
[ναῖκες,
ἐμπιμπράναι χρὴ τὰς θύρας καὶ τῷ καπνῷ πιέζειν.

Στ. 1216:

Θερ. ἀνοίγε τὴν θύραν· παραχωρεῖν οὐ θέλεις;

Γνωστὴ ἡ χρῆσις τῶν λέξεων θύρα καὶ πύλη κατὰ τοὺς χρόνους περὶ ὧν πρόκειται. Θύρα λέγεται μόνον ἐν σχέσει πρὸς οἰκίαν ἢ οἰκοδομὴν τινα ἐπίστεγον, οὐδέποτε δμως ἐν σχέσει πρὸς τὸ τεῖχος πόλεως ὡχυρομένης ἢ ὀχυρώματος. Πύλη λέγεται κυρίως προκειμένου περὶ τεῖχους, δύναται δμως νὰ λεχθῇ καὶ περὶ τῆς θύρας ἢ εἰσόδου μεγάλης τιнос οἰκοδομῆς. Ἡ δὲ διάκρισις αὕτη ἰσχύει καθ' ὅλα καὶ ὁσάκις γίνεται μεταφορικὴ χρῆσις τῶν λέξεων τούτων.

Ὁ Αἰσχύλος τεσσαρακοντάκις ποιεῖται χρῆσιν αὐτῶν¹⁰⁷. Ἐν τοῖς Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας ἐπανει-

λημένως ἀναφέρει τὰς πύλας τῶν Θηβῶν, οὐδέποτε δμως τὰς ἀποκαλεῖ θύρας. Παρὰ Σοφοκλεῖ ἀπαντῶσιν αἱ δύο λέξεις ἐν ὅλῳ ἐξακαιδεκάκις¹⁰⁸, πανταχοῦ δὲ γίνεται ἡ εἰρημένη διάκρισις. Παρὰ Θουκυδίδῃ τεσσαρακοντάκις καὶ ἀπαξ¹⁰⁹. μεθ' ὁπόσης δὲ ἀκριβείας διακρίνει ὁ ἱστορικὸς τὰς δύο ἐννοίας μαρτυρεῖ ἐπὶ παραδείγματι ἡ ἐξῆς περιγραφὴ τῆς νυκτερινῆς φυγῆς τῶν Θηβαίων ἐκ Πλαταιῶν: «ἐσπίπτουσιν εἰς οἶκημα μέγα, ὃ ἦν τοῦ τεῖχους καὶ αἱ πλησίον θύραι ἀνεωγμέναι ἔτυχον αὐτοῦ, οἴομενοι πύλας τὰς θύρας τοῦ οἰκήματος εἶναι καὶ ἀντικρυς δίοδον ἐς τὸ ἐξω»¹¹⁰. Ὁ Ἀριστοφάνης μεταχειρίζεται τὴν λέξιν θύρα ἐν ὅλῳ ἐξηκονταπεντάκις ἀνὰ τὰς ἑνδεκα αὐτοῦ κωμωδίας, ἀνεξαιρέτως κατὰ τὸν ἀνωτέρω κανόνα, ἐκτὸς ἐὰν ἠθέλομεν παραδεχθῇ τὰς μνημονευθείσας ἀντιρρήσεις περὶ τῶν στ. 307 ἐπ. καὶ 1216. Πύλη ἀπαντᾷ παρ' αὐτῷ δεκατετράκις, ἐξ ὧν 10 χωρία, ἐν τρισὶ δράμασιν εὐρισκόμενα, ἀναφέρονται εἰς πύλας τεῖχους.

Ὅθεν αἱ εἰρημέναι δῆθεν ἐξαιρέσεις εἶναι ἀπαράδεκτοι. Προφανῶς ἀδύνατον εἶναι τὸ προβαλλόμενον ὅτι ὁ Ἀριστοφάνης ἐν τούτοις καὶ μόνοις τοῖς στίχοις μεταχειρίζεται τὴν λέξιν ταύτην παρὰ πάντας τοὺς παραδεδεγμένους κανόνας, ἐπειδὴ αὕτη τῷ ἐφαίνετο καταλληλοτέρα ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐξωγραφισμένην σκηνογραφίαν, τὴν πρὸ τοῦ προσκηνίου ἀνηρτημένην. Διότι, ὡς εἶπομεν, τρίς μεταχειρίζεται τὴν λέξιν θύρα, ἐνῷ ἄλλαχοῦ προκει-

Τὰ λείψανα (fragmenta) τῶν συγγραφέων τούτων δὲν ἐλήφθησαν ἔκτ' ὅψιν.

¹⁰⁸ *Αἶας* 11, 49, 301. *Ηλέκτρ.* 78, 109, 818, 1458. *Οιδίπ. Κολ.* 401, 1569. *Ἀντιγόνη* 18, 141, 526, 1186. *Οιδίπ. Τύρ.* 1244, 1261, 1294.

¹⁰⁹ α', 134, 2. 6', 2, 2. 4. 3-5. δ', 48, 2. 67, 3-5. 68, 5, 6. 73, 4. 85, 3. 104, 4. 111, 1, 2. 112, 2. 118, 4. 130, 2. 5. ε', 7, 5. 9, 7. 10, 1-7. 80, 3. ζ', 57, 3. 101, 3. ζ', 29, 3. 51, 2.

¹¹⁰ *Θουκυδ.* 6', 4, 5.

¹¹¹ *Ἀχαρνῆς* 127, 403, 864, 866, 989, 1189. *Ἰσμήνης* 728, 1026. *Νεφέλ.* 132, 133, 136, 183, 467, 509, 1254. *Σοφίας* 98, 142, 152, 198, 199, 273, 334, 362, 768, 804, 871, 957, 1482. *Εἰρήνη*, 30, 179. *Ὀρριθες*, 129, 614. *Λυσιστράτη* 161, 309, 311, 1071, 1214, 1216. *Θεσμοφ.* 424, 481. *Βάτραχοι*, 35, 38, 163, 436, 460, 462, 604. *Ἐκκλησι.* 34, 316, 361, 420, 865, 904, 977, 990, 997, 1033, 1093, 1114. *Πλοῦτος*, 767, 962, 1007, 1097, 1101, 1153.

¹¹² *Ἰσμήνης*, 1246, 1247, 1398. *Ὀρριθ.* 766, 1156, 1158, 1178, 1208, 1210. *Λυσιστράτη* 250, 282, 423, 428. *Βάτραχ.* 104, 4.

¹⁰⁴ Corp. Insc. Att. I, 314. Αὐτόθι, IV, 315 a, b, c (σελ. 38). Πρβλ. Πλούταρχ. *Περικλ.* 13. Ἀρποκρ. Φώτιον, Σουίδαν ἐ λ. Προπύλαια.

¹⁰⁵ *Θουκυδ.* 6', 13, 3.

¹⁰⁶ Δημοσθ. 22, 13, 76. 23, 207. Πρβλ. Λυκούργον ἐν τῇ *Πατριᾷ βιβλιοθήκῃ* (Bull. Corr. Hell. I, 1877, σελ. 150). Πλούταρχ. *Πότιον* Ἀθηναῖοι κατὰ πόλεμον ἢ κατὰ σοφίαν ἐνδοξότεροι, 7, σελ. 349D, 8, σελ. 351A. Δίων. Χρυσόστ. 2, σελ. 85 R. Ἰμέρ. *Ἐκλογ.* 31, 8. Σχολ. Δημοσθ. 3, 25.

¹⁰⁷ Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβ. 30, 33, 56, 58, 125, 160, 213, 249, 376, 377, 395, 422, 451, 456, 460, 462, 476, 486, 500, 502, 525, 528, 538, 557, 570, 615, 631, 714, 797, 958. *Ἀγαμέμν.* 407, 604, 1291. *Ισθγόρ.* 561, 569, 571, 652, 732, 878. *Προμ. Διομ.* 729.

μένου περί τῆς αὐτῆς εἰσόδου μεταχειρίζεται τρίς πάλιν τὴν λέξιν *πύλη*¹¹³.

Τελευταῖον, ἡ ὑπόθεσις ὅτι ἡ σκηνὴ ὑπόκειται παρὰ τὴν ἐξωτερικὴν πύλην τοῦ Πελαργικοῦ, δημιουργεῖ δραματικὴν θέσιν ὅλως ἀδύνατον :

Στιχ. 610-913 :

Μυρ. ποῦ γὰρ ἂν τις καὶ τάλαν
δράσεις τοῦθ' ;

Κιν. ὅπου ; τὸ τοῦ Πανὸς καλόν.

Μυρ. καὶ πῶς ἔθ' ἀγνὴ δῆτ' ἂν ἔλθοιμ' ἐς πόλιν ;

Κιν. κάλλιστα δῆπου λουσαμένη τῇ Κλεψύδρᾳ.

Ὁ Κινησίας καὶ ἡ Μυρρίνη ἄς ὑποθέσωμεν ὅτι εὐρίσκονται ἐξωθι τοῦ Πελαργικοῦ· τὸ ἄντρον ὅμως τοῦ Πανὸς ἔκειτο ἐντὸς τοῦ Πελαργικοῦ¹¹⁴. Κατ' ἀκολουθίαν δὲ ἦτο ἀπρόσιτον εἰς τὸν ἄνδρα καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ¹¹⁵. Ἡ ἔκθεσις αὐτοῦ τοῦ Dörpfeld περὶ τῆς θέσεως τοῦ Πυθίου καὶ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Διὸς τοῦ Ὀλυμπίου ὑπὸ τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν τῆς Ἀκροπόλεως¹¹⁶ ἀποκλείει τὴν ὑπόθεσιν ὅτι κατὰ τὴν Ε' ἑκατονταετηρίδα ἡ βορεία ἄκρα τοῦ ἐξωτερικοῦ τείχους τοῦ Πελαργικοῦ μετετοπίσθη πρὸς δυσμὰς σχεδὸν μέχρι τῆς Κλεψύδρας. Ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς τῆς δυσχερείας ταύτης, πάλιν ἀπομένει ἀνοικονόμητος ἡ ἐξήγησις αὕτη τῆς δραματικῆς θέσεως, καθότι ἡ Κλεψύδρα πάντως ἔκειτο ἐντὸς τοῦ τείχους, ἐπομένως ἐντὸς τῆς πόλεως, ὡς ἐρμηνεύει ταύτην ὁ Dörpfeld¹¹⁷. ἄρα ἦτο ἀπρόσιτος εἰς τὴν Μυρρίνην

πρὸς ἐπιτέλεσιν τῶν ἀφορώντων εἰς τὸν καθαρισμὸν αὐτῆς.

Ὅθεν ἐκ τῆς *Λυσιστράτης* τοῦ Ἀριστοφάνους δὲν ἀποδεικνύεται ἡ ὑπαρξίς τοῦ Πελαργικοῦ ὡς ὀχυρώματος κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν. Ἀπ' ἐναντίας ἡ ἐλευθέρα κίνησις ἔμπροσθεν τῆς σκηνῆς, ἥτοι τῶν Προπυλαίων, ἄγει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι οὐδὲν κώλυμα εἰς τὴν ἐλευθέραν κίνησιν ὑπῆρχεν ἐκεῖ, ὅποιον θὰ ἀπετέλουν τὰ τεῖχη τοῦ Πελαργικοῦ.

Ἐὰν ἤδη ἀπεδείξαμεν ἀπίθανον τὴν θεωρίαν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους ἐθεώρουν τὴν ἑαυτῶν Ἀκρόπολιν ὡς φρούριον καὶ ὅτι τὸ Πελαργικὸν ὑφίστατο ἀκόμη τότε ὡς ὀγκῶδες ὀχύρωμα ἔμπροσθεν τῶν Προπυλαίων, ἀπόρθητον τῷ τυχόν διασπᾶσαντι τὰ ἐξωτερικὰ τεῖχη τῆς πόλεως, ἀπομένουσιν ὀλίγαι γενικαὶ παρατηρήσεις, συναφεῖς τῷ παρόντι θέματι.

Ἐν πρώτοις, κατὰ τὴν Ε' π.Χ. ἑκατονταετηρίδα οὐδεμία ὑπῆρχεν ἀνάγκη φρουρίου, ὅποιον δῆθεν ἡ Ἀκρόπολις. Τὸ μέγα τεῖχος τοῦ Θεμιστοκλέους παρεῖχε τὴν καταλληλοτάτην ἄμυνα¹¹⁸.

Ἀλλὰ καὶ ἀνεπαρκὲς ὅλως ὀχύρωμα θὰ ἦτο ἡ Ἀκρόπολις ἐν ὥρᾳ ἐκτάκτου ἀνάγκης, καθ' ἣν οἱ ἐχθροὶ εἶχον εἰσδύσει ἐντὸς τοῦ Θεμιστοκλείου τείχους. Κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον τοῦλάχιστον 200,000 ψυχαὶ ἦσαν συγκεντρωμέναι ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως καὶ τῶν τοῦ Πειραιῶς καὶ τῶν Μακρῶν τειχῶν¹¹⁹.

Τοῦτο δίδει ἀφορμὴν εἰς ἐτέραν σκέψιν, ἥτις τὰ μέγιστα συντελεῖ εἰς διαφωτισμὸν διαφόρων γεγονότων τῆς μεταγενεστέρας ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν. Τὸ πάλαι, ἡ Ἀκρόπολις ἀναμφιβόλως ἦτο φρούριον, ὅπως αἱ ἀκροπόλεις τῆς Τίρυνθος καὶ τῶν Μυκηνῶν. Κατὰ τὴν Γ' ἑκατονταετηρίδα, ὅτε αἱ Ἀθῆναι εἶχον ἤδη λάβει μεγάλην ἀνάπτυξιν, παρέμενον ὑπὸ τὴν αὐτὴν ιδιότητα. Ἐν αὐτῇ οἱ τύραννοι ἐγκατεστήθησαν, ἀσφαλεῖς ἀπὸ τῶν ἐπιθέσεων τῶν ἰδίων αὐτῶν ὑπηκόων. Μετὰ τὰς πολιτικὰς ὁμως μεταρρυθμίσεις τοῦ Κλεισθένους, ἡ διατήρησις τῆς Ἀκροπό-

¹¹³ *Λυσιστρ.* 250, 423, 428.

¹¹⁴ Τὴν προσοχὴν μου ἐπέστησεν εἰς τὸ ἀδιέξοδον τοῦτο τῆς θέσεως τοῦ ἄντρου τοῦ Πανὸς ὁ Dr. Sylvius Bruch, ὕφηγος τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βρατισλαβίας.

¹¹⁵ Ἰδὲ ἐν σελ. 25, 26 τὴν περιγραφὴν τοῦ ἐξωτερικοῦ τείχους τοῦ Πελαργικοῦ.

¹¹⁶ Ἐν περιλήψει ὡς ἐξῆς· Τὸ παρὰ Θουκυδ. 6', 15 ἀναφερόμενον Πύθιον εἶναι τὸ ἀρχαιότατον Πύθιον τοῦ Ἀπόλλωνος παρὰ τὸ σπήλαιον τὸ ἐπὶ τῆς ΒΔ κλιτύος τῆς Ἀκροπόλεως. Ἀφοῦ αἱ Πύθιαι ἀστραπαὶ (Εὐριπ. *Ἰων*, 285) δὲν ἦσαν ὁραταὶ ἀπὸ τοῦ παρλιτισίου Πυθίου, ἅτε τοῦ Ἀρματος κειμένου ΒΔ τῆς Ἀκροπόλεως, εἰς τοῦτο τὸ ὑπὸ τὴν ἀκρόπολιν Πύθιον ἀνενεκτέον τὸ τοῦ Στράβωνος (Θ', σελ. 404). Οὗτος ὁμως λέγει ὅτι ἡ ἐσχάρα τοῦ Ἀστραπαίου Διὸς ἦτο ἐν τῷ τείχεϊ μεταξὺ τοῦ Πυθίου καὶ τοῦ Ὀλυμπίου. Τὸ Ὀλύμπιον ἔκειτο πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Πυθίου, τὸ δὲ τεῖχος τοῦτο εἶναι τὸ ἐξωτερικὸν τοῦ Πελαργικοῦ, ἐλαῦνον πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Πυθίου, ἐπομένως πρὸς ἀνατολὰς τῶν τριῶν ἄντρον τῆς ΒΔ κλιτύος τῆς Ἀκροπόλεως. Dörpfeld, ἐν τῇ ἐπιτοπίᾳ ὁμιλῶν αὐτοῦ τῆς 13 Ἰανουαρίου, 1894.

Ἰδὲ καὶ τὴν ἡμερησίαν *Ἐφημερίδα* τῆς 30 Δεκεμβρίου, 1894, καὶ J. Pickard, *Dionysos in Alopeke*, *Am. Journ. Arch.* 1893, VIII, σελ. 60 ἐπ.

¹¹⁷ Ἰδὲ ἐν σελ. 51 σημ. 86.

¹¹⁸ Ἰδὲ Wachsmuth, *Neue Beitr. z. Topogr. von Athen*, *Ber. d. sächs. Ges. d. Wiss.* 1887, σελ. 399.

¹¹⁹ Περὶ ὑπολογισμοῦ πληθυσμοῦ Ἀθηνῶν καὶ Ἀττικῆς ἐκείνης τῆς ἐποχῆς ἰδὲ Wachsmuth, *Stadt Athen*, 1874, I, σελ. 563 ἐπ. καὶ Blümmner, *Griech. Privatallerthümer*, *Herman's Lehrbuch d. Griech. Antiq.* 1882, IV, σελ. 4, σημ. 1, καὶ οὐς ἐκείνος ἀπαριθμεῖ συγγραφείς.

λεως ὡς φρουρίου θὰ διηγόνιζε τὰς πικρὰς ἀναμνήσεις τῶν ἄθλων τῶν Πεισιστρατιδῶν, θὰ ἀντεστρατεύετο δὲ παντελῶς κατὰ τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος, ὅπερ τῇ εἰσηγήσει τοῦ Κλεισθένους ἐγκαθιδρύθη. Ἐν μεταγενεστέρᾳ ἐποχῇ, μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῆς Μακεδονικῆς κυριαρχίας καὶ τῆς κατ' οὐσίαν ἐὰν μὴ κατὰ τύπους καταλύσεως τῆς δημοκρατίας, ἐπόμενον ἦτο νὰ ἐπέλθῃ ἀναδρομὴ εἰς τὴν πολιτικὴν τῆς παλαιᾶς τυραννίας, ἀκριβῶς δὲ τοῦτο μαρτυρεῖ ἡ ἱστορία. Ἐν Ἀθήναις τότε πάλιν ἐγκαθιδρύθησαν τύραννοι καὶ δὴ ἐν τῇ Ἀκροπόλει. Ἡ καταπάτησις τοῦ ἱεροῦ τούτου τεμένους ἄρχεται ἐντὸς μιᾶς γενεᾶς ἀπὸ τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης, ὅποτε ὁ Δημήτριος μετὰ τῶν παλλακίδων αὐτοῦ ἐγκατεστάθη ἐν τῷ ὀπισθοδόμῳ τοῦ Παρθενῶνος καὶ εὐωχεῖτο ἐκεῖ, περιστοιχιζόμενος ὑπὸ Ἀθηναίων κολάκων¹²⁰. Ἡ δόξα τῶν Ἀθηναίων ὡς ἐλευθέρων πολιτῶν ἀγομένων ὑπὸ ὑψηλῶν ἰδεῶν εἶχε παρέλθει. Οὐδὲν ἄρα τὸ παράδοξον εἰς ἐκεῖνο ὅπερ ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος¹²¹, ὅτι ἐπὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας, ὅτε αἱ λυσσώδεις λεγεῶνες τοῦ Σύλλα διέσπασαν τὰ τείχη τῆς πόλεως καὶ εἰσήλασαν ἀκάθεκτοι εἰς τὸ ἄστυ, ὁ Ἀθηναῖος δημαγωγὸς καὶ ἐφήμερος τύραννος Ἀριστίων ἐκλείσθη ἐν τῇ Ἀκροπόλει καὶ ἐκεῖ ὑπέμεινε τὴν πολιορκίαν¹²². Πόσον εὐκολὸς ἦτο ἡ ἀνακαίνισις τῶν ὀχυρωμά-

των τῆς Ἀκροπόλεως εἶναι κατάδηλον τῷ θεωμένῳ τοὺς πύργους καὶ τὴν πύλην, ὅτινες σήμερον φράσσουσι τὴν πρὸς τὰ Προπύλαια ἄνοδον ἢ ἀναπολοῦντι τὰ μεσαιωνικὰ ὀχυρώματα τοῦ ἱεροῦ βράχου. Ὅθεν ἡ πολιορκία τοῦ Ἀριστίωνος δὲν εἶναι τεκμήριον τῆς ὑπάρξεως τοῦ Πελαργικοῦ ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Περικλέους.

Τελευταῖον, δεόν. νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἂν καὶ τὰ ἐκ τῆς καλαισθητικῆς ἐπιχειρήματα ἀποκλείωνται τῆς ἐρεῦνης ζητημάτων ἀφορώντων εἰς τὴν τοπογραφίαν τῶν Ἀθηνῶν, ὅμως δὲ ἐν τῇ παρουσίᾳ πραγματεία φαίνονται νὰ ἔχωσι τὴν θέσιν των. Ἀπίστευτον δὲ μοι εἶναι ὅτι πελώριον καὶ ἄμορφον ὀχύρωμα ὡς τὸ Πελαργικόν, κτισθὲν ἐν ἐποχῇ ἀπομεμακρυσμένη, καθ' ἣν ἡ ζωὴ τῶν πολιτῶν διεκυδεύετο, μὴ ἔχον δὲ πλεον σκοπὸν μετὰ τὰ Μηδικά, ὑφίστατο ἔτι ἐπὶ Περικλέους, ὑψούμενον ἔμπροσθεν τοῦ περικαλλοῦς ναοῦ τῆς ἀπτέρου θεᾶς καὶ τῶν μεγαλοπρεπῶν Προπυλαίων τοῦ Μνησικλέους, καὶ φράσσον τὴν ἄγουσαν πρὸς τὸν ἀθάνατον ἐκεῖνον ναόν, ὅστις αἰέποτε ὑπῆρξε τὸ ἀντικείμενον τοῦ θαυμασμοῦ ὀλοκλήρου τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου.

Ἀθήνησιν, τῇ 5 Μαρτίου, 1894

ἐν τῇ Ἀμερικανικῇ σχολῇ τῶν κλασικῶν σπουδῶν

JOHN WILLIAMS WHITE.

¹²⁰ Πλούταρχ. Δημητρ. 23 ἐπ. Ἡ πράξις τοῦ Δημητρίου, ὅστις ἐννέα ἔτη μετὰ ταῦτα, ἐκδιώξας τὸν Λαχάρην (295 π.Χ.) καὶ περιελθὼν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν συμμαχίαν τῶν Ἀθηναίων, ἔκτισεν ὀχυρὸν φρούριον ἐπὶ τοῦ Μουσειοῦ λόφου καὶ ἐκεῖ ἐκράτει τὰ στρατεύματά του, ἀντικρούει τὴν ὑπόθεσιν ὅτι κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν

ὑφίστατο τὸ Πελαργικόν. Ἰδὲ Πλούταρχ. Δημητρ. 34. Πausan. α', 25, 8.

¹²¹ Αὐτόθι, Σύλλας, 14.

¹²² Ἰδὲ ἐν σελ. 25 σημ. 3.

Arc 730.208
Peri tou pelargikou epi Perikleous.
Widener Library 007173207

3 2044 081 012 205

